

Süli Attila

A NEMZETŐRSÉG ÉS A „KOSSUTH-LOVAGOK” SZERVEZÉSE HÁROMSZÉKEN, 1848

Háromszéknek az 1848–1849-es forradalomban betöltött szerepe és erejét messze meghaladó teljesítménye különösebb ismertetést nem igényel a korszak iránt érdeklődők számára. A „hőskorszakról” számos visszaemlékezés és feldolgozás látott napvilágot. A 19. század utolsó harmadában a szemtanú Kővári László¹ és Jakab Elek² történeti munkájukba a források mellett személyes élményeiket is beleszórták, míg a század végén Nagy Sándor³, Kuzskó István⁴ és Szentkatolnai Bakk Endre⁵ művei gyarapították a témában az ismereteinket. A 20. századi erdélyi magyar történetírásban pedig Böződi György, Imreh István és Egyed Ákos⁶ alkottak maradandót a témakör bemutatásában és feldolgozásában. Az utóbbi három szerző munkásságának értékét növeli, hogy műveik egy olyan korszakban jelentettek forrásbázist a magyar történettudomány számára, amikor a határon túli levéltárak a hazai kutatók számára szinte hozzáférhetetlenek voltak.

A fent idézett munkák azonban az 1848. október végétől 1849. január közepéig terjedő időszakot dolgozták fel behatóbban, az önvédelmi harcot megelőző fél év bemutatása még számtalan tennivalót fog adni a jövő kutatói számára.

A dolgozat első részében a háromszéki nemzetőrség létrehozásának szakaszait kívánjuk felvázolni, külön kiemelve annak a társadalomra és a határőri szervezetre gyakorolt hatásait. E sorok írója közel egy évtizeddel ezelőtt már kísérletet tett a nemzetőrség erdélyi szervezésének bemutatására, tanulmányom a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain látott

napvilágot.⁷ E tanulmányhoz Nagy Sándor készített recenziót, melyben számos értékes szempontra hívta fel a figyelmet, némely ponton kritizálva a nemzetőrség székelyföldi szervezésével kapcsolatos megállapításaimat.⁸ A szerző a nemzetőrség pozitív fogadásáról háromszéki példákat hoz fel, amely által bizonyított-nak véli azon kijelentésem cáfolatát, hogy a „székely székekben sem volt túl népszerű a nemzetőrség intézmény”. Az erdélyi országgyűlés által 1848-ban elfogadott III. tck. jelentőségét is vitatta, mivel azt az uralkodó nem szentesítette.⁹ Az azóta eltelt időszakban lehetőségem nyílt arra, hogy erdélyi levéltárak forrásanyagát is görcső alá vegyem, illetve hazai kutatásaimat újabb kútfők bevonásával egészítsem ki.¹⁰

A dolgozat második része a szabadcsapatok szervezésére vonatkozó, 1848. augusztus 10-i minisztertanácsi döntés háromszéki fejleményeit tárgyalja, a „Kossuth-lovagok” itteni megalakulását, melyhez a helyi társadalom ugyancsak összetetten viszonyult.

1. A nemzetőrség szervezése Háromszéken 1848 nyarán és őszén

Az erdélyi nemzetőrségek szervezése 1848-ban

A nemzetőrséget Magyarországon a polgári átalakulást biztosító áprilisi törvények teremtették meg. Ennek a jogszabálynak a XXII. cikkelye nemzetőri szolgálatra kötelezett minden olyan személyt, aki a meghatározott vagyoni cenzusnak megfelelt, illetve az értelmiségieket (orvos, ügyvéd, mérnök stb.).¹¹ Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyar

¹ KŐVÁRI László 1861 és 1861/a.

² JAKAB Elek 1880.

³ NAGY Sándor 1896.

⁴ KUSZKÓ István 1896.

⁵ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1895.

⁶ EGYED Ákos 1979.

⁷ SÜLI Attila 2000.

⁸ NAGY Sándor 2000.

⁹ Uo., 890–890. „Ami a székek katonai fenntarthatóság alatti népességét a szabad határőri rétegeket illeti, Süli Attila kérdéses megállapítása a legkevésbé sem állja meg a helyét.” Nagy Sándor azonban érveinek igazolására csak háromszéki példákat hozott fel, holott a „székely határörvidék” ennél egy kissé tágabb földrajzi fogalom volt. Csík, Gyergyó és Kászonszék, Bardoc-

fiúszék és Aranyosszék szintén a székely határőrzet hadkiegészítési területéhez tartoztak, és az előbbieken például a háromszékitől eltérő jelenségek játszódtak el. Joggal hívta fel arra a figyelmet Egyed Ákos, hogy Csíkban a határőri rendszerhez való ragaszkodás erősebb volt, sőt a gyergyói határőrök a nemzetőrséggé való átalakulás ellen foglaltak állást. (EGYED Ákos 1979, 13 és 16; GARDA Dezső 1998, 15–16.)

¹⁰ Itt szeretnék köszönetet nyilvánítani a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatáji Népek Kutatása” Szakalapítványának a romániai kutatásaimhoz biztosított támogatásáért, illetve Demeter Lajos helytörténésznek az általa nyújtott pótolhatatlan segítségért.

¹¹ OgyTc 1847/8, 68–71.

kormányzat hatásköre Erdélyre még két hónapig nem terjedt ki, mivel az erdélyi országgyűlésnek is meg kellett alkotnia a maga uniós jogszabályát.¹² A polgári ügyeket a Kolozsváron székelő Erdélyi Főkormányzóság (Gubernium), míg a nagyfejedelem-ség területén állomásozó sor- és határőr-katonaságot a nagyszabású erdélyi főhadparancsnokság (General Commando) irányította.

Az anyaországi példákon felbuzdulva Erdélyben is megfogalmazódott azon igény, hogy az egyes törvényhatóságok nemzetőrsegeket állítsanak fel. A március 21-én Kolozsváron tartott népgyűlésen Méhes Sámuel református lelkész és országgyűlési követ javasolta, hogy a szabad királyi város közönsége azonnal állítsa fel a nemzetőrseget.¹³ A „kincses város” példája a vármegyék többségében gyorsan követésre talált. Belső-Szolnok közgyűlése már március 25-én határozatot hozott az ügyben.¹⁴ Alsó-Fehér március 30-án,¹⁵ Kolozs április 3-án,¹⁶ Torda pedig április 10-én hozott döntést a nemzetőrseg felállításáról.¹⁷ A szász székek még március végén javaslatot nyújtottak be Nemzeti Egyetemük felé a nemzetőrsegeik megszervezésére.¹⁸ Hunyad, Felső-Fehér, Küüllő megyék és a Fogaras-vidék csak májustól látott neki az érdemi szervezésnek.¹⁹ A székely székek közül Háromszék²⁰ és Aranyosszék²¹ még áprilisban határozott a nemzetőrsegek felállításáról, míg Csík-, Udvarhely- és Maroszékekben az érdemi szervező munka csak a nyár folyamán kezdődött meg.²²

A törvényi háttér hiánya ellenére a Gubernium támogatta a fenti önkéntes szerveződések, és a magyarországi XXII. tck. előírásait megpróbálta a lehetőség szerint alkalmazni. A Főkormányzóság törekvéseit a magyar kormány is figyelemmel kísérte, Eszterházy Pál hg. külügyminisztert pedig utasították, hogy eszközölje ki az erdélyi magyar nemzetőrsegek számára a gyulafehérvári várban raktározott fegyverkészletek kiutalását.²³

Összességében elmondhatjuk, hogy a szervezés a szabad-királyi, illetve a nemesi²⁴ és bányavárosok többségében kedvező visszhangra talált, ugyanakkor

a román többségű vármegyékben elsősorban a magyar birtokosok és tisztségviselők voltak érdekeltek a nemzetőrsegek létrehozásában. A vegyes lakosságú városok többségében kezdetekben a különböző nemzetiségű polgárok még közösen alakítottak nemzetőr csapatokat, amelyek általában a nyár folyamán kettészakadtak. A székely székek közül Csíkban és Háromszéken nagyban nehezítette az organizációt a határőrtisztek ellenállása, akik féltek alakulataik felbomlásától.²⁵ Maros- és Udvarhelyszéken pedig az összeírást megtagadók ellen rögtönítélő bíraskodást vezettek be.²⁶ Júniustól az erdélyi nemzetőrsegek felügyeletét átvette a magyar kormány, pontosabban annak teljhatalmú képviselője, Vay Miklós br. királyi biztos. Az egyes települések felfegyverzése vagy a gyulafehérvári raktárból kiutalt többnyire kovás puskákkal, vagy egyéni beszerzések útján történt. Egy augusztus eleji kimutatás szerint a megyékben és városokban 8269, a székely székekben 27 732, a szász székekben 180 magyar nemzetőr volt. A fő gond az volt, hogy kevés lőfegyver állt rendelkezésre. Az alakulatok kiképzését kiszolgált vagy aktív tisztek és altisztek végezték. A legjobban felszerelt és kiképzett a 1400 fős kolozsvári nemzetőrseg volt, amelynek lovas és vadászszázada is volt.²⁷

Noha a magyar nemzetőrsegek létszáma nem volt elenyésző, a nemzetőri erőket csak bizonyos korlátok között lehetett alkalmazni. Bár a megyei nemzetőrsegek az ősszel többször is sikeresen szálltak szembe a román felkelőkkel²⁸, a császári soralakulatokkal szemben esélytelenek voltak. A nemzetőrseg – hasonlóan a magyarországi tapasztalatokhoz – tartós harcra alkalmatlan volt.

Az „önkéntes” nemzetőrseg időszaka (1848. április–május)

Háromszék közigazgatásilag négy székre, Kézdi-, Sepsi-, Orbai- és Miklósvárszékre tagozódott, lakossága pedig egy 1821-ben készített statisztika szerint 88 ezer körül mozgott. Emellett területébe beékelődött néhány Felső-Fehér vármegyéhez

¹² Erre csak a május 31-én Kolozsváron összeülő országgyűlésen került sor. (KÓVÁRI László 1861, 47.) Nagy Sándor szerint „Az Uniónak – ez több ízben felbukkan – nem volt semmiféle törvénycikke, csak az erdélyi országgyűlés I. törvénycikke mondta ki a tartomány és Magyarország unióját.” Ez az állítás azonban tévedésen alapszik, mivel az áprilisi törvények VII. tck.-je is rendelkezett az unióról. (OgyTc 1847/8, 37–38.) Sőt az erdélyi rendek a 1848. május 29-én Kolozsváron összeülő országgyűlésen a magyarországi VII. tck. elfogadására buzdították a diétát, és ez a tény rögzítésre került az erdélyi I. törvénycikkben is. (ASZTALOS Miklós 1928, 123–124.)

¹³ KÓVÁRI László 1861, 7.

¹⁴ Uo., 11.

¹⁵ SZILÁGYI Farkas 1898, 21–22.

¹⁶ KÓVÁRI László 1861, 11.

¹⁷ Uo., 12.

¹⁸ GÖLLNER, Carl 1967, 75–76.

¹⁹ SÜLI Attila 2000, 614, 616. és 619.

²⁰ EGYED Ákos 1979, 56.

²¹ MOL, F 37, 934/848, *A főkirálybíró levele Teleki József gr. kormányzóhoz*, Kövend, 1848. április 30.

²² SÜLI Attila 2000, 619–621.

²³ F. KISS Erzsébet 1989, 39.

²⁴ Torda, Dés és Nagyenyed.

²⁵ SÜLI Attila 2000, 621–624.

²⁶ Uo., 619–621.

²⁷ SÜLI Attila 2000; EGYED Ákos 1998, I, 192.

²⁸ Pl. Alsó-Fehér, Torda és Kolozs megyékben.

tartozó falu, amelyek lakossága túlnyomórészt magyar volt (Kanta, Karatna, Volál, Peselnek, Szárazpatak, Hidvég stb.).

A szék a 15. (második székely) határőrezred²⁹ hadkiegészítési bázisául is szolgált, illetve a 11. (székely) huszárezred³⁰ ezredesi és alezredesi osztálya is ebből a régióból lett kiállítva. A határőri rendet 1831-ben kb. 6000 család képviselte.³¹

A második legjelentősebb társadalmi réteg az agrárius csoport volt, melyet 1821-ben 6559 jobbágycsalád és 748 zsellérfamília képviselt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a jobbágyság klasszikus formája Háromszéken szinte nem létezett, mivel itt a király által adományozott birtokot alig találunk. Márpedig a jobbágyszabadítást szabályozó magyarországi és erdélyi törvények csak ezek jogi és vagyoni helyzetét rendezték. Az ún. székely örökségre telepített jobbágyokét nem.³²

Míg a határőrök az 1764 óta viselt terhüktől akartak megszabadulni, vagy legalább azokon könnyíteni, addig a jobbágyok az úrbéri terheiktől kívántak megválni, illetve igényt formálni az általuk megművelt telekre. Mindkét társadalmi réteg mozgalma jelentősen befolyásolta a nemzetőrség szervezését.

A nemesi réteget 4150 fő képviselte, míg a papok, honoratorok és polgárok száma elenyésző volt.³³

Metternich rendszerének bukása, illetve az áprilisi törvények következtében létrejött új politikai helyzet a szék vezetését is cselekvésre készítette, a törvényhatóság tisztviselői 1848. április 2-án gyűlést tartottak Alsócernátonban a főkirálybíró elnökletével. Követeléseiket és javaslataikat öt pontban fogalmazták meg, és elhatározták, hogy április 11-én székgyűlést fognak tartani. A Guberniumhoz eljuttatott feliratuk 5. pontja kimondta, hogy „A nemzeti őrsereg rögtön állíttassék fel.”³⁴ A nemzetőrség felállítását az 1848. április 11–12-én tartott székgyűlésen határozták el. Az ülésen határőrök is résztvettek, akik követelték a katonáskodás megszüntetését, míg a nemesség a fegyveres erő szükségessége mellett foglalt állást. Az ellentétek lecsillapítására a főkirálybíró személyesen is felszólalt, kijelentve, hogy az alakuló nemzetőrségbe önként és közlegényként hajlandó belépni, amit a birtokos osztály számára is követendő

példaként reprezentált. A határozat szerint a „közcsend” fenntartására nemzetőrséget fognak felállítani. A szervezés lebonyolítására a főkirálybíró egy bizottmányt hozott létre, melynek az összeírásakor elsősorban a belépők értelmi képességére és vagyoni állapotára kellett tekintettel lenni.³⁵ A szervező bizottmánynak április 26-án kellett összeülnie Sepsiszentgyörgyön, és közös határozatot hozni a „mentes nemesi osztályból” létesülő nemzetőrségről.³⁶ A szék által hozott döntéseket a Gubernium is jóváhagyta, kérve, hogy a nemzetőrség szabályzatát készítsék el, és megerősítés végett terjesszék fel.³⁷ Végül a szervező bizottmány április 26-án összeült Sepsiszentgyörgyön a főkirálybíró elnökletével, ekkor azonban a határőri rend óvást emelt a „nemesi” nemzetőrsek felállítására ellen, mivel azt válaszfálnak tekintették a két társadalmi réteg között. Kérték, hogy a szervezést a határőrség megszüntetéséig halasszák el, és ezután közösen alakítsanak nemzetőrséget.³⁸

A határőrök bizalmának megnyerése azért is szükséges volt, mert a tanácskozás napján aggodalomra okot adó cselekmények történtek. 1848. április 26–27-én az erdélyi vármegyékbe kivezényelt 4 század székely határőr megtagadta az útnak indulást, mert elterjedt azon hiedelem, hogy az olasz hadszíntérre kerülnek. Egyben megakadályozták, hogy Háromszékből 1700 db puskát kivigyenek javítás céljaira.³⁹ A századok visszatértek falvaikba, a fegyvereket pedig visszavitték Sepsiszentgyörgyre. A székely határőrség bomlásának jelei aggodalommal töltötték el a Gubernium vezetését, amelyhez hozzájárult Anton Puchner br. altábornagy, főhadparancsnok tiltakozása is. A hazatérő katonák több helyen felléptek tisztjeikkel szemben, a fegyelem mélypontra volt. A félelem, hogy a vármegyékben jelentkező parasztmozgalmak letörésére és a határőrizetre nem lesz megfelelő erő, cselekvésre készítette a főkormányzókat. Küldötteik által elérték a kiindulást és a fegyverek kiszolgáltatását.⁴⁰ A főkormányzó gr. Mikes Jánost és Zeyk Károlyt, majd Berde Mózeszt küldte a határőrök mozgalmainak lecsendesítésére. A biztosoknak végül sikerült a négy századot kimozdításra bírni, valamint a fegyverek Brassóba szállítását elérni.⁴¹ Csakhogy a fentiek elérése érdekében az erdélyi

²⁹ Székely: Kézdivásárhely.

³⁰ Székely: Sepsiszentgyörgy.

³¹ IMREH István 1987, 310–311.

³² EGYED Ákos 1979, 19.

³³ IMREH István 1987, 310.

³⁴ MOL, F 37, 714/1848. Közli: Documenta Neglecta, 41, Horváth Albert főkirálybíró levele, Sepsiszentgyörgy, 1848. április 2.

³⁵ A nemzetőrséget az előkelő osztályból kellett kiállítani. SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 8, Horváth Albert levele gr. Teleki József kormányzóhoz; Uo., Horváth Albert levele a szék négy alkinálybírájának, Sepsiszentgyörgy, 1848. április 15.; EGYED Ákos 1979, 56–57.

³⁶ EGYED Ákos 1979, 33–35; SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 323–326.

³⁷ SÁL, nr. 5901, fol. 64, A Gubernium Háromszéknek, Kolozsvár, 1848. május 1.

³⁸ MOL, F 37, 980, Horváth Albert levele Teleki kormányzóhoz, Sepsiszentgyörgy, 1848. április 28. Közli: Documente, II, 267; NAGY Sándor 2000, 891; EGYED Ákos 1979, 56.

³⁹ URBÁN Aladár 1980, 406.

⁴⁰ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1353.

⁴¹ EGYED Ákos 1979, 47–48.

arisztokráciának komoly engedményeket is kilátásba kellett helyezni. Mikes nem kevesebbet ígért, mint „igenis az unió következtében határőri minőségük átváltozik polgári s nemzetőri minőségre, de addig ki ne adják a fegyvert a kezükből...”⁴² Ez volt az az ígéret, amelyet a háromszéki határőrök mindig is szemük előtt tartottak, és a szék vezetésétől állandóan követelték annak realizálását!

Az április 26-án tartott ülés után a biztosok megkezdték a településeken önkéntesen jelentkezők regisztrálását. Előzetesen azonban a főkirálybíró egyeztető tárgyalásokat folytatott Dobay Károly ezredessel,⁴³ a 15. (2. székely) határőrezred, illetve Sombory Sándor ezredessel,⁴⁴ a 11. (székely) huszárezred parancsnokaival. Megállapodás született arról, hogy a rend és a tulajdon védelme érdekében a falvakban rendőrségeket fognak szervezni, melyekbe a határőrök is beléphetnek.⁴⁵ Ezzel szemben a katonáskodó székelyek Alsócsernátonban lépéseket tettek a nemzetőrségek felállítására. Általánosan elfogadott álláspont volt, hogy a rendet csak a három rendből szervezett nemzetőrségek lesznek képesek fenntartani.⁴⁶ Ez azt is jelentette, hogy szembefordultak a szék vezetésének és a főhadparancsnokságnak az elképzeléseivel, és a határőrök egy része a rendőrséggel szemben a nemzetőrség létrehozását szorgalmazta.⁴⁷ A faluban nemzetőrség-szervező bizottmány alakult, mely pontokba szedve határozta meg az elképzeléseit és elvárásait. Az első pontban rögzítették, hogy a nemzetőrség csak önkéntesekből áll, a zsellérek és uradalmi alkalmazottak azonban csak akkor léphetnek be, ha egyenruháról és fegyverről gondoskodni tudnak. A belépőknek fel kellett esküdni az alkotmányra, és engedelmességet fogadni választott tisztjeik irányába. A tisztikart egy fő- és egy alszázadosban, négy hadnagyban, két őrmesterben határozták meg. A tizedesnek, akit tíz nemzetőr választott, kötelessége volt a beosztottjai közelében lakni.

Őrszolgálatot mindig egy tizedesnek kellett ellátnia a nemzetőreivel. A nemzetőrök sapkájának szélére és bal karjukra nemzeti színű szalagot helyeztek el, függelmi ügyekben pedig az általuk választott bizottságnak volt kötelessége eljárni.⁴⁸ Noha a rendőrségeket a falvak többsége létrehozta, Alsócsernáton példáját is követte néhány település.⁴⁹ Ezek közé tartozott Altorja is, ahol a május 22-én tartott gyűlésen a határőrök és a jobbágyok elzárkóztak a rendőrség felállításától. Bár az összejáró biztos kiválasztott 30–40 személyt, a következő napra hirdetett tanácskozáson senki sem jelent meg.⁵⁰

A nehézségek ellenére a kézdiszéki falvak többségében a nemzetőrségek megalakultak, és megkezdték a gyakorlatozást.⁵¹ Az eskütételre június 4-én került sor Kézdivásárhelyen.⁵²

Uzonban egy század nemzetőrség jött létre, amelybe a határőrök és jobbágyok egyaránt beléptek. Tisztjeiket⁵³ a határőri rendből választották, míg az altisztek a jobbágyok közül kerültek ki. Rétyen a helybeli református lelkész, Bíró Sándor hatékony agitációja nyomán 160 fős nemzetőrség alakult, amely zömmel úrbéresekből állt, de néhány nemes és három határőr is belépett. Századosnak Székely Ádámot, míg főhadnagynak magát Bíró Sándort választották.⁵⁴

Május 28-án érkezett meg Sepsiszentgyörgyre Klapka György és Gál Sándor, akiket a miniszterelnök a székely határőrség kimozdításának és a székelyföldi önkéntes csapatok alakításának elősegítésére küldött Erdélybe. A küldöttek népgyűlést tartottak május 30-án Alsócsernátonban, május 31-én pedig Kézdivásárhelyen, fogadásukra a frissen alakult nemzetőrségek kivonultak.⁵⁵

Az egyes alakulatok lobogóinak felszentelésére vasárnaponként került sor.⁵⁶ A sepsiszéki Nagyborosnyó község 200 fős nemzetőrségének zászlószenteléséről nagyon szép leírás maradt ránk. Az egy

⁴² Jósika Miklós br. levele Wesselényi Miklós báróhoz, 1848. május 5. (ASZTALOS Miklós 1928, 110–111.)

⁴³ Életrajza: BONA Gábor 2000, 307–308.

⁴⁴ Életrajza: Uo., 626.

⁴⁵ SZNMK, Horváth Albert főkirálybíró levele Kézdiszék alkirálybírájához, Kézdivásárhely, 1848. május 17.; Bakk Endre szerint a rendőrségek (Bürger-Militz) szervezését Puchner javasolta a nemzetőrségek ellenében. (SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 326.)

⁴⁶ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 34, Dobay Károly ezredes levele a főkirálybíróhoz, Kézdivásárhely, 1848. május 18. A főkirálybíró válasza: SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 34, Sepsiszentgyörgy, 1848. május 19. A falvak közül Zalán és Lisznyó határőri lakossága is követelte, hogy a nemesekkel együtt alakíthassanak nemzetőrséget. (IMREH István 1987, 316–317; KUSZKÓ István 1896, 22.)

⁴⁷ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 326.

⁴⁸ SERES András 1992, 5–7.

⁴⁹ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 57, Lázár Dávid királybíró Horváth Albertnek, Dálnok, 1848. május 26.

⁵⁰ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 68, Gazda József biztos jelentése Kézdiszék alkirálybírájának, Altorja, 1848. május 24. A hónap végén az összejáró biztosok 231 személyt írtak össze a faluban nemzetőrnek. (CSIKÁNY Tamás – DEMETER Lajos – EGYED Ákos – KEDVES Gyula – URBÁN Aladár 2008, 74.)

⁵¹ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 69, A kézdiszéki királybíró jelentése a főkirálybíróknak, Dálnok, 1848. május 28.; SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 333.

⁵² *Ellenőr*, 26. sz., 1848. június 18.

⁵³ Kispál Károly százados és Vajna Károly főhadnagy.

⁵⁴ MOL, H 2, 66 db. vegyes iratok, 68, Bíró Sándor levele Kossuth Lajoshoz, Réty, 1848. június 4.; KUSZKÓ István 1896, 38. és 55.

⁵⁵ CSIKÁNY Tamás – DEMETER Lajos – EGYED Ákos – KEDVES Gyula – URBÁN Aladár 2008, 66–69.

⁵⁶ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 333.

századba szerveződött alakulat június 4-én a református templom előtt sorakozott fel, ahol a helybeli református lelkész szentelte fel a választott százados és főhadnagy által adományozott zászlót. Érdeemes szó szerint idézni a szónoklat egyes részeit: „Üdvözlöm ez innepélyes órában – így szólván végül – a háromszínű lobogót, mint jelképét a magyar nemzet felujult életének... Patyolatfehére emlékeztessen a magyar őszinteségre, király iránti mocsoktalan hűségre, szenyetlen honszeretetre, miszerint az egyesült Magyarhon még nagy és dicső lesz; még Lajosok és Mátyások derülendnek bilincseit széttört nemzetünkre. Veres színe jutassa mindannyiszor eszünkbe, miként a’ hon oltárának vagyonunkkal s ha kell, vérünkkel is áldozni kötelesség”.⁵⁷ Május végétől kezdtek meg a szervezést Orbaiszékben is,⁵⁸ Zágónban ugyancsak 1848 nyarán került sor zászlószentelésre. Az esemény szónoka szerint a lobogó kifejezi a „nemzetiségünkön kívül polgári üdvünk és boldogságunk” is.⁵⁹ Kézdivásárhelyen 416 fő jelentkezett nemzetőrnek, akik többnyire saját lőfegyverrel voltak felszerelve. A városháza mellett egy állandó őrházat állítottak fel. A szék vezetése a nemzetőr alakulatok részére 400 fegyvert igényelt, a kérés azonban teljesítésre ekkor még nem került.⁶⁰

A májusban megkezdett összeírás június közepén fejeződött be. P. Horváth Albert főkirálybíró június 20-án kelt, a négy alkirálybíróhoz és a két ezredparancsnokhoz intézett levelében kifejtette, hogy a nemzetőségeket kötelezően fel kell állítani, és azokon a településeken, ahol még nem létezik, meg kell szervezni. Egyben kimutatást kért a nemzetőségek létszámáról, gyakorlatozásaikról és az alapszabályaik tartalmáról. Ugyanakkor elrendelte, hogy azokon a helyeken, ahol korábban csendőségek voltak, azok is nemzetőségekké alakuljanak át. A nemzetőségek feladata a rendfenntartás, a közigazgatás ügyeibe nem szólhatnak bele. Amennyiben a helyi erők a rendzavarás megakadályozására nem elegendőek, a szomszédos települések nemzetőségei kötelesek segítséget nyújtani. Azok a határőrök, akik nemzetőri szolgálatot is tesznek, a határőrség kötelezettsége alól nem mentesülnek, ezredük kötelékéből őket kivonni nem lehet.⁶¹

Felső-Fehér megye Háromszékkal határos, illetve a területébe ékelődött településein szintén májusban

indult meg a nemzetőségek szervezése. Kálnoky Dénes gr., főispán május 12-én jelentett a főkormányzónak a megyében felállítandó önkéntes nemzetőségről. Az önkéntességet a főispán azzal indokolta, hogy a jelen jogrendszer nem teszi lehetővé a magyarországi XXII. törvénycikkhez való alkalmazkodást. A szervezésre egy bizottmányt állítottak fel, főkapitánynak Kun Zsigmondot, alkapitánynak Köntzei Gábort nevezték ki, míg az altisztek választásának jogát meghagyták a nemzetőröknek. Az esküforma a magyarországgal volt megegyező. A függelmi viszonyokat külön pontban szabályozták.⁶² A megye felső járásában a határőrök és jobbágyok mozgalmának ellensúlyozására a birtokosok egy század nemzetőséget alakítottak.⁶³ Peselneken és Szárazpatakon erőszakos földfoglalások is történtek, melyek ellen a fenti „nemesi” nemzetőség lépett fel.⁶⁴ A községekben a nemzetőségek folyamatosan szerveződtek, a karatnai nemzetőség részére 150 db fegyvert kért a főispán a főkormányszéktől. Bodolán, Nyénben és Márkoson 266 fős század alakult, létszámuk – a megye vezetőjének jelentése alapján – feltehetően növekedni fog.⁶⁵

Az önkéntes nemzetőségek felállítását és sok esetben önszerveződését azonban jelentős mértékben befolyásolta az, hogy a május 29-én Kolozsváron összeülő erdélyi országgyűlés megszavazta a Magyarországgal történő uniót, illetve a törvény harmadik cikkelye („Nemzeti fegyveres erőről”) a székely határőrséget nemzetőséggé nyilvánította. Bár az utóbbi uralkodói szentesítést nem nyert, a hatása Háromszéken visszafordíthatatlan folyamatok előidézője lett.

Nemzetőri összeírások 1848 nyarán

Az erdélyi országgyűlés által megalkotott uniós törvény uralkodói szentesítése (1848. június 11.) teljesen új helyzetet teremtett Erdélyben. A magyar kormány június 16-tól átvette a főkormányszéktől a tartomány irányítását.⁶⁶ Bár a Gubernium gyakorlati okok miatt 1848 végéig egyelőre még fennállt, a minisztérium Vay Miklós br. személyében teljhatalmú megbízottat delegált Kolozsvárra. Vay elég széleskörű felhatalmazást kapott, mivel a polgári és gazdasági intézményrendszer mellett a sorkatonaságot is alá rendelték.⁶⁷

⁵⁷ *Kolozsvári Híradó*, 19. sz., 1848 július 2.

⁵⁸ *Ellenőr*, 14. sz., 1848. május 28.; SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 332.

⁵⁹ EGYED Ákos 1979, 147.

⁶⁰ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 327.

⁶¹ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 69; EGYED Ákos 1979, 62.

⁶² *Documenta Neglecta*, 108.

⁶³ Uo., 123. *Kálnoky Dénes gr., főispán a Guberniumnak*, Miklós-vár, 1848. május 17. Elsősorban karatnai és kantai nemesekből.

(EGYED Ákos 1979, 45.)

⁶⁴ TRÓCSÁNYI Zsolt 1956, 339; *Ellenőr*, 26. sz., 1848. június 18.

⁶⁵ *Documente*, III, 138, *Kálnoky Dénes gr., főispán a főkormány-széknek*, Miklós-vár, 1848. május 20.

⁶⁶ ASZTALOS Miklós 1928, 123.

⁶⁷ Vay kinevezésére 1848. június 21-én került sor. (DEÁK Imre 1943, 107.)

Az erdélyi országgyűlés által kidolgozott és felterjesztett 1848. évi III. törvénycikk 3. és 7. bekezdése foglalkozott a nemzetőrség megteremtésével. Az utóbbi szerint Székelyföldön a határőrök mellett a nemesek, primorok és más jogállású lakosok is nemzetőri szolgálatra kötelezhetők.⁶⁸

Alig száradt meg a tinta az első nemzetőri összeírás ívein, a főkirálybíró az új törvény alapján kénytelen volt azt ismét elrendelni. Sepsibodokon például 80 nemzetőrt írtak össze, akik a tisztikarukat is megválasztották. Az utóbbi egy századosból, főhadnagyból, hadnagyból, zászlótartóból, őrmesterből és 12 főkaplárból állt. A fegyelmi ügyek intézésére *törvényszéki elnököt* választottak.⁶⁹ Gidófalván az összeírók június 26-án 118 főt regisztráltak, a biztosok megjegyzése szerint *Ezen elő sorolt Nemzetőrök közt vagynak más falusiak is egynehányan. Olyanok t. i. kik itten szolgálai minőségben tartozkódnak. A szervezők hat pontból álló szabályzatot alkottak, amely rendelkezett a gyakorlatokon való megjelenésről, a fegyelmi kérdésekről és a nemzetőrök más kötelezettségeiről.*⁷⁰ A 104 fős kálnok(falus)i nemzetőrséget az összeírók két osztályra bontották: régi katonák (55 fő) és új katonák (49 fő).⁷¹ Ezzel szemben Kőröspatakon a 147 fős nemzetőrséget a társadalmi helyzetük alapján kategorizálták. Ennek alapján 60 székely, 41 birtokos és 36 zsellér jogállású személyt vettek nyilvántartásba.⁷² Árkoson a *közelebbi* erdélyi országgyűlés III. törvénycikkelyének 7. bekezdése alapján 267 főt írtak össze 1848. június 29-én.⁷³ Az *oltszemi szabad polgári közönségben* 120 személy lépett be a nemzetőrségbe, akik közé földesúri szolgálatban állók és pásztorok, valamint 60 év felettiek is beíratkák magukat. A gyakorlatozást megkezdték, a kiképzésre a bodoki század parancsnokát és altisztjeit kérték meg.⁷⁴ Ozsdolán Nemes Ábrahám gr. patronálása alatt július közepén 110 fős nemzetőrség alakult, amely részére a szervező 40 lőfegyvert igényelt Vay királyi biztostól.⁷⁵ Az erdővidéki Vargyason július elején 180 fős nemzetőrség jött létre.⁷⁶ Az ellenállás miatt sikertelen volt az összeírás a szék központjában, Sepsiszentgyörgyön, mivel elterjedt az a nézet, hogy a nemesek így akarnak maguk helyett katonát állítani.⁷⁷

A július 2-án tartott székgyűlésen azonban újabb nemzetőri összeírást rendeltek el, a magyarországi XXII. törvénycikk előírásai alapján. Határozatot hoztak arról is, hogy a felmérést 15 nap alatt be kell fejezni, illetve a különböző szempontok alapján megalakult nemzetőrségeket egységesíteni kell.⁷⁸ Ezt az intézkedést az is indokolta, hogy miután a magyar kormány átvette a tartomány igazgatását, az erdélyi nemzetőrségek is az Országos Nemzetőrségi Haditanács hatáskörébe tartoztak. Márpedig ez esetben a felépítésüknek is illeszkedni kellett az anyaországi alakulatokéhoz.

A székben a teljes körű nemzetőri összeírás augusztus elejére fejeződött be. Eszerint a székben 4433 nemzetőrt regisztráltak. A főkirálybírói jelentés szerint azonban a felmérés nem volt sikeres, mert egyrészt a tehetősebbek kivonták magukat alóla, másrészt a jobbágyság erőszakkal beíratkák magukat, mert elterjedt az a nézet, hogy így jogot formálhatnak az általuk művelt földre. Bár a biztosok több helyen is igyekeztek a jobbágyságot és a zselléreket az összeírásból kizárni, ez nem mindig sikerült. A torjai jobbágyság tömegesen vonultak Kézdivásárhelyre beíratkozni a nemzetőrségbe, követelésüket azonban elutasították. A társadalmi feszültségek miatt a nemesek félték a jobbágyság és zsellérek felfegyverzésétől. Lisznyón az összeírók 75 főt zártak ki közülük a nemzetőri szolgálatból. Az ügyben Vay királyi biztosnak kellett állást foglalnia, aki kifejtette, hogy a székely örökségen élő jobbágyság vagy zsellérek hiába állnak nemzetőrnek, nem formálhatnak tulajdonjogot telkeikre.⁷⁹ Arra is volt példa, hogy az összeírás során az adófizetés megtagadására buzdítottak.⁸⁰ Szintén kényszerrel vetették fel magukat a határőrök is, mert ők meg azt remélték, hogy ezáltal megszabadulnak az örökös katonáskodástól. Bár a szék vezetője visszaküldte a biztosokat a hibák kijavítására, ezt az utasítást a nép ellenállása miatt nem lehetett végrehajtani.⁸¹ Az összeírt nemzetőrök sem fegyverrel, sem egyenruhával nem rendelkeztek, az alakulatok többségének még szabályzata sem volt.⁸²

A fegyverhiány miatt július végén a főkirálybíró 2000 db szurony készítését rendelte meg a szék nemzetőrei számára.⁸³ A szék nemzetőrsége részére

⁶⁸ KÖVÁRI László 1861/a, XX.

⁶⁹ SZNMK, *Miko György levele Bara Dávid biztoshoz*, Sepsibodok, 1848. július 3.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo., Kálnok, 1848. július 2.

⁷² Uo., Kőröspatak, 1848. június 29.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo., Oltszem, 1848. június 30.

⁷⁵ MOL, H 113, 324, 1848. július 18.

⁷⁶ *Kolozsvári Híradó*, 24. sz., 1848. július 11.

⁷⁷ IMREH István 1987, 314.

⁷⁸ SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 336.

⁷⁹ EGYED Ákos 1979, 66.

⁸⁰ MOL, H 113, 422, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 29.

⁸¹ Uo., 538, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 5.; MOL, F 37, 2176/1848; EGYED Ákos 1979, 85; JAKAB Elek 1880, 297.

⁸² MOL, F 37, 2329/1848, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 18.

⁸³ MOL, H 113, 417, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 30.; Uo., 501. és 1175.

augusztusban a Gyulafehérváron raktározott 2200 db kovás fegyverből 400 darabot utaltak ki.⁸⁴

A háromszéki településekhez hasonlóan szerveződtek az enklávéival Háromszékbe is beékelődő Felső-Fehér megye településeinek nemzetőrségei is. A megye főispánja május 27-én a levelet intézett a kormányzóhoz, melyben számukra 500 darab fegyvert igényelt.⁸⁵ (A megyei nemzetőrségeken az egyes, szétszórta fekvő községek nemzetőrségeit értjük, lásd a *Függelékben* az 1. táblázatot.)⁸⁶ Az említett egységek részére 430 darab fegyvert utaltak ki 1848 nyarán.⁸⁷

A nemzetőrség és a székely határőrség kapcsolatrendszere

Az előző fejezetekben felvázoltuk, hogy a határőri rend mozgalmi és állásfoglalása milyen hatással voltak a nemzetőrség szervezésére. Tekintettel arra, hogy a szék országgyűlési követei folyamatosan szorgalmazták a határőrök sérelmeinek orvosolását,⁸⁸ a problémával a május 29-én összeülő utolsó erdélyi diétának is foglalkoznia kellett. Feltehetőleg a nyomásukra született meg a III. törvénycikk, amely azonban felemás módon rendezte a kérdést. Bár a 3. bekezdés kimondta, hogy a székely határőrök is nemzetőröknek tekintendők, és a polgári hatóság alá tartoznak, de az 5. bekezdés lényegében ezt hatálytalanította is, mivel arról rendelkezett, hogy a jelenlegi súlyos helyzetben a honvédelem rendezéséig kötelesek továbbra is a fennálló rendszerben szolgálni.⁸⁹

Ennek ellenére a székely határőrök optimizmussal tekintettek a jövőbe. Kézdivásárhely országgyűlési követei, Hankó Dániel és Jancsó Ádám a székelyek nemzeti sérelmének orvosolásaként jellemezték a törvényt.⁹⁰ A szebb jövőbe vetett hitet tükrözik Pünköshti Gergelynek, a 11. (székely) huszárezred

hadnagyának⁹¹ sorai: *a székely katonák, akik hűségesen teljesítették szolgálataikat, nagyon várják a kolozsvári országgyűlésen hozott 3-dik törvénycikkely életbe léptetését.*⁹²

A törvények szentesítése során azonban nehézségek merültek fel, mivel az uralkodó a III. tck. kérdésében kikérte az Erdélyi Kancellária véleményét.⁹³ Végül a szentesítésből kimaradt a székely határőrséget nemzetőrséggé átalakító bekezdés.⁹⁴ Az így elfogadott törvényt azonban nem merték kihirdetni Erdélyben, mert a Gubernium félt, hogy ez újabb elégedetlenségi mozgalmakhoz fog vezetni. Az ügy rendezését a közös országgyűlésre bízták.⁹⁵

Ezzel azonban a magyar kormány és az erdélyi politikai elit a maradék hitelét is eljátszotta a székely határőrök előtt. Úgy várt tőlük áldozatot, hogy sérelmeik orvosolását lényegében húzta-halasztotta. Ezen még a miniszterelnök június 28-án kibocsátott kiáltványa sem segített sokat, amelyben a kormányfő ismét ígéretet tett a határőrség terhének megszüntetésére.⁹⁶ Pedig Háromszék főkirálybírója július 2-*ra* székgyűlést tervezett összehívni, amelyen a III. törvénycikk szentesítése után helyzetet, vagyis a székely határőrségnek nemzetőrséggé való átszervezését tárgyalták volna meg.⁹⁷ Bár az ülést megtartották, a téma a királyi szentesítés elmaradása miatt tárgytalanná vált. Ezzel szemben az osztrák hadügyminisztérium zseniális taktikai húzással engedményeket helyezett kilátásba, amelynek lényege a katonai szolgálat könnyítése volt. Szinte vészjóslóan hívta fel interpellációjában Fábián Dániel kézdivásárhelyi képviselő Mészáros Lázár hadügyminiszter figyelmét arra, hogy a magyar kormányzat közel áll ahhoz, hogy a székely határőrök rokonszenvét teljesen elveszítse.⁹⁸ A délvidéki hadszíntérre vezényelt két zászlóalj és huszársztyál mozgósítása nehézkesen történt, alacsony morális szinten.⁹⁹ Ugyanakkor

⁸⁴ JAKAB Elek 1880, 240.

⁸⁵ Documente, V, 35.

⁸⁶ MOL, F 37, 2254/1848, *Kálnoky Dénes gr., főispán levele a gubernátorhoz*, 1848. augusztus 13.; JAKAB Elek 1880, 300; A karatnai nemzetőrség már május 23-án megalakult, és a létszáma ekkor 50 fő volt. (*Ellenőr*, 11. sz. dátum: május 23.)

⁸⁷ JAKAB Elek 1880, 302.

⁸⁸ Pl. Gál Dani ügyvéd, illyefalvi követ. (ASZTALOS Miklós 1928, 120.)

⁸⁹ KÖVÁRI László 1861/a, XX; SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 323.

⁹⁰ MOL SÁL, *Kézdivásárhely iratai*, X7341, 1848. június 6.

⁹¹ Életrajza: BONA Gábor 2000, 587.

⁹² MOL SÁL, *Apor család iratai*, X5187, Pünköshti Gergely levele feleségéhez, br. Apor Zsuzsannához, Alsócsernáton, 1848. június 23.

⁹³ URBÁN Aladár 1999, I, 635, *Eszterházy Pál hg. levele Batthyány Lajos gr., miniszterelnöknek*, Innsbruck, 1848. június 13. A székely határőrség azonnali megszüntetésére egyébként Eszter-

házy is kevés esélyt látott.

⁹⁴ KÖVÁRI László 1861, 64; EGYED Ákos 1979, 62.

⁹⁵ URBÁN Aladár 1999, I, 793, *István fhg., nádor levele Klauzál Gábor helyettes miniszterelnökhöz*, Buda, 1848. július 8. Az ügy előzménye: *Teleki József gr. levele a nádorhoz*, 1848. június 26. Nagy Sándor szerint a törvénycikk vonatkozó bekezdésének szentesítését az uralkodó a magyar kormány hallgatóságos beleegyezésével tagadta volna meg. Kutatásaim során azonban erre vonatkozó forrásokat nem találtam, csak az erdélyi arisztokrácia félt görccsösen az ezredek felbomlásától. (Vö. NAGY Sándor 2000, 890.)

⁹⁶ URBÁN Aladár 1999, I, 728.

⁹⁷ SZNMK, 249, *Horváth Albert levele Kézdivásárhely alkirálybírójához*, Sepsiszentgyörgy, 1848. június 18.

⁹⁸ Erre vonatkozólag: *Közlöny*, 55. sz., 1848. augusztus 3.

⁹⁹ A csiki zászlóalj táborba szállását még a naszói román határőrszászlóalj kiindítása is megelőzte; a háromszéki zászlóaljból 82 határőr szökött haza. (CSIKÁNY Tamás – DEMETER Lajos – EGYED Ákos – KEDVES Gyula – URBÁN Aladár 2008, 70–71.)

a kormányhoz folyamatosan futottak be a jelentések a háromszéki határőrök népgyűléseiről, elégedetlenségi mozgalmairól. Ennek hatására Szemere Bertalan belügyminiszter az alábbi kijelentést tette: „E szerint úgy látszik, a III-ik t. cikknek meg kellene alkotnia, ha zavarba jönni nem akarunk. Értekezésben vagyok a székely követekkel... Úgy látszik különben is, hogy a fegyveres fegyelem nincs többé, és inkább törvény szüntesse meg mint a tettleges engedetlenség”.¹⁰⁰

A törvénycikk háromszéki hatásának hű tükre az a folyamodvány, amelyet a 15. (2. székely) határőrezred két őrmestere intézett július közepén Vay királyi biztoshoz. Kérelmüket az ezred protestáns vallású katonái nevében készítették, akik tábori lelkészt kértek az alakulatukhoz. Kifejtették, hogy az abszolutizmus csak a katolikus kisebbség részére engedélyezett tábori papot, de most, hogy a főhadparancsnokság „meghalt”, esélyt látnak kérelmük teljesítésére. Nagyon érdekes az, ahogyan levelüket zárják: *A 2. székely gyalog Ezred protestáns mozgó nemzet őrserege képében*.¹⁰¹ Általánosan elterjedt az a nézet, hogy a határőrök úgy válhatnak meg az örökös katonáskodás terhétől, ha belépnek a nemzetőrségbe. Az előző fejezetben már ismertettük, hogy a harmadik összeírás folyamán a határőrök erőszakkal írárták be magukat nemzetőrnek. Augusztus végén Bíró Sándor református lelkész, a radikális ellenzék vezéralakja azzal vádolta meg a főkirálybíró, hogy a jelenlegi határőri rendszert akarja konzerválni, mert nem terjesztette fel a nemzetőri összeírásokat.¹⁰² A székely határőrök egyre hangosabban követelték alakulataik nemzetőrséggé történő minősítését.¹⁰³ A háromszéki ellenzék egyenesen a főkirálybíró és a nemesek hibájának tartotta, hogy a székely határőrség megmaradt a jelenlegi „törvénytelen” állapotában. Követelték, hogy a szék minden lakosa vegye ki a részét a határőrzésből. Bár Bíró ellen egyházi vizsgálat indult,

és a főkirálybíró a határőrök meggyőzése céljából segítséget kért az erdélyi főhadparancsnokságtól is, az elégedetlenséget már nem tudták kezelni, engedniük kellett.¹⁰⁴ A törvényhatóság vezetője szeptember 12-re székgyűlést hívott össze a tárgyban.

Az előző fejezetekben utaltunk arra, hogy a július 2. után elrendelt harmadik összeírás folyamán a határőrök több helyen erőszakosan is beírárták magukat. Annak ellenére is, hogy Sombory ezredes kifejezetten megtiltotta a határőrök regisztrálását, mivel azok, amíg *ez ügyben szentesített törvény nem adatik*, az ezred kormánya alatt állnak.¹⁰⁵ Ettől függetlenül számos településen a határőrök adták a nemzetőrség gerincét.

Kézdivásárhelyen június közepén 360 fős nemzetőrség alakult, mely két századba szerveződött, többségük határőr volt. A kiképzésük – a lőfegyverhasználaton kívül – befejeződött, az utóbbinak az oka az volt, hogy sem puskával, sem töltéssel nem rendelkeztek. Kérték, hogy az ezred fegyvertárában raktározott 400 db kovás puskát és hozzá való lőport utalják ki számukra. A kérést a főkormányzék a főhadparancsnokhoz továbbította,¹⁰⁶ mely az igényt a várakozásoknak megfelelően kereken elutasította.¹⁰⁷ A városban a nemzetőrség létszáma augusztusra 416 főre nőtt, melyből 356 határőr volt, akik a tisztjeiket is megválasztották. Gondot jelentett viszont, hogy a határőrök, akik a kiképzéseken polgári ruhában és vadászpuskával vettek részt, a szolgálataik miatt nem mindig tudtak a közös gyakorlatokon megjelenni. A polgárok közül a tehetősebbek szintén vadászfegyverrel jelentek meg.¹⁰⁸

Bereck 85 fős nemzetőrsége kivétel nélkül olyan határőrökből állt, akik tényleges szolgálatot nem teljesítettek. Századuknak Bara János tanácsos volt a vezetője.¹⁰⁹ Sepsiszentgyörgyön a harmadik összeírás során a nemesek és határőrök között ellentétek alakultak ki, mivel az utóbbiak ismételt követelték a határok közös őrzését.¹¹⁰ Ezzel szemben Illyefalván

¹⁰⁰ MOL, H 113, 304, *Szemere Bertalan levele*, Pest-Buda, 1848. július 20. Közli: DEÁK Imre 1943, 121; *Vay jelentése a belügyminiszternek háromszéki tapasztalatairól*, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 21. (DEÁK Imre 1943, 124.) A székely határőrök körében jelentkező elégedetlenségi mozgalmakról és zavargásokról: MOL, H 113, 417–418, 420–422.

¹⁰¹ MOL, H 113, 392.

¹⁰² Uo., 796, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 26.

¹⁰³ Uo., 913, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 30.

¹⁰⁴ Uo., 1017, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 11.

¹⁰⁵ SÁL, Fond 8, nr. 5901, fol. 91, *Sombory ezredes levele Horváth Alberthez*, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 1. Bár forrással nem rendelkezünk, de feltehetőleg hasonló lehetett a 15. székely határőrezred vezetésének állásfoglalása is.

¹⁰⁶ MOL, F 37, 1978/1848, *Kézdivásárhely levele a főkormányzékhoz*, 1848. június 21.

¹⁰⁷ Uo., 2454/1848, *A főkormányzék Vaynak*, Kolozsvár, 1848. szeptember 14.

¹⁰⁸ Uo., 2178/1848, *Tóth Samu és Nagy József századosok a főbírónak*, Kézdivásárhely, 1848. augusztus 6. A két századparancsnok egyébként a határőrök kettős szolgálatának kiküszöbölése végett a III. tck. alkalmazását tartotta megoldásnak. Hasonlóképpen foglalt állást Borosnyai László összeíró elnök és Finta István biztosi jegyző az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz küldött jelentésükben. Kérték, hogy foglalkozzanak a határőri rend sérelmével. (ONHT, 3401/nő., Kézdivásárhely, 1848. augusztus 23.)

¹⁰⁹ Uo., 2330/1848, *A város levele a Guberniumhoz*, Bereck, 1848. augusztus 22. A nemzetőrség részére 120 fegyvert kértek, egyenruhával nem rendelkeztek.

¹¹⁰ Uo., 2353/1848, *Sepsiszentgyörgy főbírája a Guberniumhoz*, 1848. augusztus 27.

a határőrök kijelentették, hogy amennyiben leveszik róluk a határőri terheket, akkor többen is hajlandók beiratkozni nemzetőrnek.¹¹¹

A szentkatolnai népgyűlés és hatása

A székygyűlésre szeptember 12-én és 13-án került sor, Szentkatolnán, ahol a főkirálybíró javasolta, hogy a határőrizetet október 1-jétől – a határőrség helyzetét rendező törvény megszületéséig – a szék minden polgára, társadalmi helyzetétől függetlenül lássa el. A közgyűlés a javaslatot elfogadta, a részletek kidolgozására pedig bizottmányt állított fel.¹¹² Az eseményen rendzavarás is történt, mert a székeltek (a határőrök) a nemesekre akartak támadni, a rendet csak nehézségek árán sikerült helyreállítani.¹¹³ A határozatot a szék megküldte a hadügyminiszternek is, mivel Puchner hevesen tiltakozott a benne foglaltak ellen. A főkirálybíró egyben kérte Mészáros Lázár intézkedését a főhadparancsnokság felé. A miniszter a válaszában kifejtette, hogy a közös határőrizet csak akkor valósulhat meg, ha a nemzetőrök is megfelelően ki lesznek képezve, addig marad minden a régiiben.¹¹⁴ Időközben 1848. szeptember 19-én az országgyűlés – Berde Mózes és Mikó Mihály¹¹⁵ képviselők indítványára – megalkotta a székely határőrséget megszüntető jogszabályt,¹¹⁶ így a probléma már tárgytalanná vált.¹¹⁷

1848 szeptemberére az erdélyi belpolitikai helyzet kiéleződött, a tartományt a polgárháború réme fenyegette. A szeptember 15–27-i III. balázsfalvi román nemzeti gyűlés szervezői a nép nevében fegyverbe szólították a románokat. Praefecturáknak nevezett körzetekre osztották Erdélyt, és ezek mindegyikében egy légiót állítottak fel, élén a prefekttel.

A falvak lakosságát egy-egy obsitos katona irányítása mellett képezték ki.¹¹⁸ Október elején Anton Puchner br., altábornagy, erdélyi főhadparancsnok – Theodor Baillet de Latour gr., tábornagy, osztrák hadügyminiszter október 2-án kelt rendelete értelmében – egész haderejét, mintegy 12 000 főt, a szász városok körül összpontosította.¹¹⁹ A magyar kormányzat az önkéntesek és nemzetőrök segítségével próbálta meg a román mozgalmakat megtörni.¹²⁰ Az önvédelmi harc hatékony megszervezése érdekében Batthyány Lajos gr., miniszterelnök egyes erdélyi képviselőket a vármegyékbe és a székely székekbe küldött, kormánybiztosi jogkörrel.¹²¹ Ezek közé tartozott Berde Mózes is, akit a kormányfő 1848. szeptember 23-án nevezett ki háromszéki kormánybiztosnak.¹²²

Berde nagy energiával látott neki a feladat végrehajtásához, a miniszterelnöki felhatalmazás értelmében megkezdte a szék önvédelmi erejének megszervezését. A szervezés alapelveit Mikó Imre gr.¹²³ október 2-án kelt levele jelölte ki. Ennek 5. pontja kimondta: „A székely katonai törvényhatóságokban az alakítandó nemzetőr sereg a határ őrzésben részt veend”. Arra viszont felhívta a figyelmet, hogy az ezredek ne oszoljanak fel, a legrosszabb esetben is alakuljanak át honvédszázalóakká. Ezzel a magyar kormány és az erdélyi arisztokrácia feladta az 1848 tavasza óta képviselt merev álláspontját!¹²⁴

Az október 2-án tartott székygyűlésen döntöttek arról is, hogy nem fogadják el a főhadparancsnokság az érvelését¹²⁵, és ragaszkodnak a szentkatolnai irányelvekhez. Elrendelték a nemzetőrségek szervezésének felgyorsítását, a tisztek megválasztását és a heti háromszori fegyvergyakorlatot.¹²⁶

¹¹¹ JAKAB Elek 1880, 297.

¹¹² MOL, H 113, 1235, *Horváth Albert jelentése*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 24.; Uo., 1237, *Horváth Albert jelentése*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 25.; EGYED Ákos 1979, 66. A gyűlésről tudósított: *Kolozsvári Híradó*, 72. sz., 1848. október 3., *Kossuth Hírlapja*, 80. sz., 1848. október 1., *Ellenőr*, 84. sz., 1848. szeptember 28.

¹¹³ BERZENCZEY László 1873, 19–20; KUSZKÓ István 1896, 29–32; SZÉKELY Gergely 1895, 17–18.

¹¹⁴ ONHT, 4328/nő., *Horváth Albert jelentése*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 13.; MOL H 113, 1673, *Mészáros Lázár levele*, Pest-Buda, 1848. október 17.

¹¹⁵ Csíkszék országgyűlési képviselője.

¹¹⁶ EGYED Ákos 1998, I, 198; JAKAB Elek 1880, 380. A törvényt az alsóház szeptember 19-én, a felsőház szeptember 25-én fogadta el, kisebb módosításokkal. A jogszabályt az uralkodó nem szentesítette.

¹¹⁷ A székely határőrség nemzetőrséggé való átalakításához még Batthyány miniszterelnök is hozzá járult, amennyiben ez nem vezet a felbomlásukhoz. (MOL H 113, 1213, *A miniszterelnök levele*, Pest-Buda, 1848. szeptember 21. Közli: DEÁK Imre 1943, 174.)

¹¹⁸ MISKOLCZY Ambrus 1988, 1395; EGYED Ákos 1997, I, 238–240.

¹¹⁹ GELICH Rikárd 1882–1889, I, 258–260.

¹²⁰ MISKOLCZY Ambrus 1988, III, 1399.

¹²¹ Zeyk Károly, Kemény Domokos, Bethlen János, Keller János, Mikó Mihály és Gál Dani képviselőket. (DEÁK Imre 1943, 174, gr. *Batthyány Lajos miniszterelnök levele br. Vay Miklóshoz*, Pest-Buda, 1848. szeptember 21.)

¹²² A kinevezés: UKL, *Berde Mózes iratai*, sz. n., Pest-Buda, 1848. szeptember 23. Közli: BENCZÉDI Gergely 1901, Okmánytár, 6; URBÁN Aladár 1999, II, 1424. és 1452; JAKAB Elek 1880, 380.

¹²³ Mikó ebben az időszakban a Gubernium ideiglenes elnöke volt, egyben a Pesten tárgyaló Vay királyi biztost is helyettesítette.

¹²⁴ UKL, *Berde Mózes iratai*, sz. n.; BENCZÉDI Gergely 1901, 14–15. A rendeletet Berde az október 7-én tartott székygyűlésen olvasta fel. (SZENTKATOLNAI BAKK Endre 1896, 341); ORBÁN Balázs, III, 198–199.

¹²⁵ Ennek lényege az volt, hogy a székely határőrséget megszüntető törvényt az uralkodó nem szentesítette.

¹²⁶ SÁL, Fond. 8, nr. 5995, fol. 3^f–6^v, *Az 1848. október 2-án Sepsiszentgyörgyön tartott székygyűlés jegyzőkönyve*. Rendelkeztek a rövidesen elkészülő 2000 db szurony kiosztásáról is.

Október elején Kézdivásárhelyen a város vezetése követelte az ezredtől, hogy a raktáron lévő kovás fegyverek közül 100 darabot adjanak át a nemzetőröknek. A kérést a főhadparancsnokság engedélyének hiányában elutasították, ugyanakkor a teljes raktári készletet, mintegy 417 kovás és 82 csappantyús puskát, valamint 10 mázsa lőport és 19 000 db gyutacsot két szekéren ki akarták csempészni a városból. Tervük azonban kudarcot vallott, a depót a tanács lefoglalta. A város rendelkezett arról is, hogy a katonai raktárakat a határőrök és nemzetőrök közösen őrizzék.¹²⁷ Az eset után a nem magyar származású tisztek elhagyták az ezredet.¹²⁸

Az 1848. október 15-én kezdődő agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen a törvényhatóságot képviselő Berde Mózes kormánybiztos nem értett egyet a többségnek azzal a határozatával, hogy a megalakuló székely tábor azonnal induljon ki, ehelyett két hét felkészülési időt javasolt. A népgyűlésen azonban Berzenczey László¹²⁹ álláspontja győzedelmeskedett, így a háromszéki „vezérkar” hazatért. A háromszéki nemzetőrök, határőrök és népfelkelők a tábor egyik dandárát képezték, amelynek a parancsnoka Donáth György alezredes¹³⁰, majd Josef Betzmann alezredes¹³¹ volt. A marosvásárhelyi vereség (1848. november 5.) után a háromszéki alakulatok, a 12. honvédszászlóalj és a Mátyás-huszárok megmaradt egységei hazatértek.

1848. október végén Berde Mózes kormánybiztos, Nagy Imre alezredes és Demeter József kormánybiztos részvételével egy háromtagú bizottság alakult, amely nekilátott a szék fegyveres erejének megszervezéséhez. Ez azonban már egy másik korszaknak, Háromszék önvédelmi harcának a nyitánya.¹³²

2. A „Kossuth-lovagok” osztályának szervezése Háromszéken 1848 őszén

Előzmények

1848. augusztus 10-én, a Kossuth Lajos lakásán tartott minisztertanácsi ülésen döntés született arról, hogy a pénzügyminiszter enged a hadsereg-szervezési vitában,¹³³ cserébe viszont megkapja a szabadcsapatok szervezésének jogát.¹³⁴ Kossuth két hívének adott ki seregszervezési megbízást: Szalay Lászlónak az anyaországban, és Berzenczey László maroszéki képviselőnek Erdélyben, szűkebb értelemben a Székelyföldön.

Kossuth az Erdélyben szervezendő csapat létszámát minimálisan 1500, maximálisan 3000 főben határozta meg, felépítését tekintve pedig zömében huszárokból és egy-egy kisebb tüzér, valamint műszaki egységből¹³⁵ épült volna fel tervei szerint az alakulat. Toborzási helyként a Székelyföldet jelölte ki.¹³⁶ Kossuth a kormánybiztos mellé segédül és katonai tanácsadóul Gál Sándor¹³⁷ századost jelölte ki.¹³⁸

A kinevezést a miniszter másnap ismertette Vay Miklós br., erdélyi királyi biztossal, akivel tudatta, hogy a szabadcsapatok szervezésével ő van megbízva, és ezek közül egyiket Erdélyben, „különösen pedig a derék és harcziás székelységből óhajtom kiállítani”. Ezeket a szabadcsapatokat „...a honvédsereg zászlóaljakkal nem kell egybetéveszteni”. Kifejtette, hogy a szervezésre felkért Berzenczey Lászlóban feltétlenül megbízik. Az organizáció sikere a székelységre van alapozva, a képviselő már kapott tőle korábban is megbízást.¹³⁹ Berzenczey elsődleges feladata tehát egy 1500–3000 fős szabadcsapat kiállítása, felszerelése és harcra kész állapotba helyezése volt. Kossuth kérte a királyi biztostól, hogy mindenben támogassa Berzenczey tevékenységét, és erre utasítsa a törvényhatóságok vezetőit is.¹⁴⁰

Berzenczey augusztus 24-én érkezett meg Kolozsvárra,¹⁴¹ másnap az *Ellenőr* hasábjain Kővári

¹²⁷ MOL, H 113, 1410, *Kovács Dániel főbíró jelentése*, Kézdivásárhely, 1848. október 11.

¹²⁸ Uo., 1729, *Pap Mihály őrnagy, ideiglenes ezredparancsnok jelentése*, Kézdivásárhely, 1848. október 22. A háromszéki eseményekről részletesen tudósított: *Közlöny*, 136. sz., 1848. október 24.

¹²⁹ Marosszék ellenzéki képviselője. 1848 szeptemberétől szabadcsapatot szervez Erdélyben Kossuth Lajos megbízásából, majd megszervezi a Székely Nemzeti Gyűlést. Életútjáról összefoglalóan: EGYED Ákos 2004, 20–37.

¹³⁰ Életrajza: BONA Gábor 2000, 311.

¹³¹ Életrajza: Uo., 249.

¹³² EGYED Ákos 1979, 78.

¹³³ A hadseregszervezési vita lényege az volt, hogy az ország által kiállított újoncokat a régi soralakulatok kiegészítésére használják, vagy belőlük újabb honvédszászlóaljakat szervezzenek. A megkötött kompromisszum szerint az újoncokat először a soralakulatok kiegészítésére ajánlották fel, a főlöszleges állományból pedig

újabb honvédszászlóaljakat szerveztek. (KLÖM, XII, 755–761.)

¹³⁴ URBÁN Aladár 1988, 643.

¹³⁵ A műszaki egység létrehozásának kezdeményezése abból a szempontból fontos, hogy ebben az időszakban még Magyarországon sem létezett ilyen jellegű alakulat. Az első gyakorlati lépések a fegyvernem megeremtésére szeptember elején történtek. (Hermann Róbert szíves közlése.)

¹³⁶ MOL, H 20, 1438. Közli: KLÖM, XII, 397. Az eseményről tudósított: *Pesti Hírlap*, 1848, 142. sz.

¹³⁷ Életrajza: BONA Gábor 2000, 158–159.

¹³⁸ MOL, H 20, 1443. Közli: KLÖM, XII, 401.

¹³⁹ Utalás a telepítési kormánybiztosi megbízásra.

¹⁴⁰ MOL, H 113, 707. Közli: KLÖM, XII, 401. A királyi biztost a hadügyminisztérium is felszólította Berzenczey csapatszervező tevékenységének elősegítésére. (MOL, H 113, 799, Pest-Buda, 1848. augusztus 25.)

¹⁴¹ URBÁN Aladár 1988, 645.

László a szabad lovas csapat szervezésének támogatójára hívta fel a tartomány polgárait.¹⁴²

Berzenczey első tapasztalatairól augusztus 28-án számolt be Kossuthnak. Eszerint a székely fiatalok tömegesen kívánnak beállni a csapatába, így az 1500 fős létszám elérése szinte biztosra vehető. A hatékonyabb szervezés érdekében azonban javasolta, hogy még most nevezzenek ki vezért az alakulat élére, aki mindhárom fegyvernemet (lovas, tüzér, műszaki) jól ismeri. A leendő parancsnoknak szilárd jellemmel kell rendelkeznie, illetve bírnia kell a székelység bizalmát is. A legfőbb szempontnak azonban a politikai megbízhatóságot tartotta, így a posztra a legalkalmasabbnak Forró Eleket¹⁴³, a székely huszárezred főszázadosát tartotta, aki ebben az időszakban századával a szerb felkelők ellen harcolt a Délvidéken. Kérte, hogy sürgősen nevezze őt ki a szabad lovas csapat parancsnokává, és intézkedjen, hogy Forró Marosvásárhelyre jöjjön, és vegye át az „osztályok összeállítását irányító bizottmány” vezetését. Az utóbbi szervezet koordinálta ugyanis a szervezési, szállásolási és kiképzési feladatokat. Berzenczey arra is ígéretet tett, hogy be fogja járni a székely székeket, ennek végeztével pedig Gál Sándor el fogja készíteni a csapat szabályzatát, melyből Kossuthnak is fog küldeni egy példányt. Közölte, hogy amennyiben a hatfontos ágyúüteg felállítása is jóváhagyást nyer, valamint a lövegeket kiutalják, akkor azokat célszerű lenne a marosvásárhelyi bizottmány rendelkezésére bocsátani. Hasonlót javasolt a hidászosztág esetében is.

Berzenczey a „székely fővárosból” írt levelében kérte Vay királyi biztost, hogy az alakulandó csapata számára felajánlott lovak élelmezése tárgyában bocsásson ki rendeletet az erdélyi törvényhatóságokhoz, valamint a szállásokat, szénát és zabot – nyugta ellenében – a szokásos áron szolgáltassák ki.¹⁴⁴

Berzenczey még szeptember elején felhívást tett közé a *Kolozsvári Híradó*-ban. Ebből kiderül, hogy az önkéntes lovasság felállítására tervezett 10 századhoz 1 hadügyész, 1 számvevő tiszt, 10 orvos, 1 törzstrombitás, 20 trombitás és egy foglár kell, akik a kijelölt toborzóhelyeken jelentkezhetnek. Ezek az alábbiak voltak: Kolozsvár, Dés, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszentmárton és Gyergyószentmiklós.¹⁴⁵ Tehát a magyarlakta városok és a Székelyföld.

Az alakulat szervezete – a kormánybiztos szeptember 15-én kelt jelentése alapján – a 2. táblázatban megjelenítettként épült volna fel (lásd *Függelék*),¹⁴⁶ tehát az ezred 5. osztályát Háromszékből tervezték kiállítani. Ígéretéhez híven, Berzenczey a székely székekben nép- és székgyűléseket tartott. 1848. szeptember 5-én Marosszéken,¹⁴⁷ szeptember 7-én Udvarhelyszéken,¹⁴⁸ szeptember 12–13-án Háromszéken és szeptember 14-én Csíkszákon.¹⁴⁹

A továbbiakban a háromszéki osztály szervezését kívánjuk bemutatni.

Berzenczey László Háromszéken

(A 15. Mátyás-huszárezred

5. osztályának szervezése)

Berzenczey kinevezését P. Horváth Albert főkirálybíró augusztus végén körlevélben ismertette a szék tisztségviselőivel és lakosaival, kiemelve, hogy minden segítséget meg kívánt adni a sikeres szervezés érdekében.¹⁵⁰ A törvényhatóságban a népgyűlést – Sepsiszentgyörgy főbírájának javaslatára¹⁵¹ – szeptember 12-re tűzték ki, Szentkatolnára. Bíró Sándor visszaemlékezése szerint a gyűlés helyszíne eredetileg Sepsiszentgyörgy lett volna, csak később tették át Szentkatolnára, a kolera miatt. Egyes vélemények szerint ezzel a szék vezetése el akarta kerülni, hogy nagyobb tömeg jelenjen meg.¹⁵²

A délelőtt kilenc órakor kezdődő gyűlést a főkirálybíró nyitotta meg, „Azután Berzenczei lépett a csarnok ablakába, balján Lisznai Kálmán íróttal a jobb füle mellett, jobbján Gál Sándor Kossuth-lovag kapitányi díszöltönyben állott”.¹⁵³ A kormánybiztos felolvasta Kossuth augusztus 2-án kelt rendeletét a székelyek Délvidékre történő telepítéséről, illetve augusztus 17-én kelt rendeletét a szabad lovas csapat szervezéséről. Az utóbbi tárgyban ismertetésre került még Mészáros Lázár hadügyminiszternek az erdélyi főhadparancsnoksághoz intézett leirata, amely szerint a szabadcsapathoz a székely határőr közkatonák kivételével bárki beléphet, sőt a határőr altisztek átlépése is engedélyezett. Berzenczey hallgatóságát a hazát fenyegető veszély leírásával és szociális ígéretekkel próbálta ösztönözni. Drámai szavai szerint: „A székely ember, kinek nincs vagy igen kevés a birtoka, most az ideje, hogy szerezzen magának birtokot, igen könnyen. Ragadjon

¹⁴² *Ellenőr*, 65. sz., 1848. augusztus. 25.

¹⁴³ Forró Elek a 11. (székely) huszárezred kapitánya volt. 1848 nyarától ezrede alezredesti osztályának 2. századát irányította a délvidéki harcokban. (Életrajza: BONA Gábor 2000, 335–336.)

¹⁴⁴ MOL, H 113, 858, 1848. szeptember 15.

¹⁴⁵ *Kolozsvári Híradó*, 57. sz., 1848. szeptember 1.

¹⁴⁶ MOL, H 113, 1290.

¹⁴⁷ Uo., 853.

¹⁴⁸ *Kolozsvári Híradó*, 64. sz., 1848. szeptember 19.

¹⁴⁹ *Kolozsvári Híradó*, 70. sz., 1848. október 1.

¹⁵⁰ MOL, H 113, 913, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. augusztus 30.

¹⁵¹ MOL SÁL, 19171. tekercs, *A főbíró levele Horváth Albertnek*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 2.

¹⁵² BÍRÓ Sándor 2002, 60.

¹⁵³ Uo., 61.

fegyvert, ha nincs, ad a kormány. Üljön lóra, ha nincs, ad a kormány, s induljon a rácsok földjére! Ha nincs, költséget ad a kormány! S ott fegyverével oly darabot foglaljon amekkora kell, s ezt mind megteheti a kormány költségén, úgyhogy álljon be jelenleg Kosuth-lovagnak”.¹⁵⁴ A nemesség megnyerése érdekében Székely Gergely, a nemrég hazatért frissen végzett jogász is felszólalt. Ő korábban Mikes kolozsvári csapatába¹⁵⁵ akart beállni, de amikor Berzenczey a székbe érkezett, az elsők között akart az alakulat kötelékébe kerülni. Berzenczey rögtön hadnagynak akarta kinevezni, ő azonban tiltakozott, mivel nem rendelkezett katonai képzettséggel. Végül a kormánybiztos unszolására elfogadta a beosztást.¹⁵⁶ Szavai szerint: „Mutassuk meg mi, kik a nemesi jogok és kiváltságok élvezetében születünk, s ezen jogokat minden honfi testvéreinkkel készségesen osztottuk meg, hogy hazafias érzelemben és áldozatkészségben nemesek maradtunk. Mutassák meg azok is, kik eddig csak a terheket hordozták, de most egyenjogú testvéreink, hogy a nyert jogok nem méltatlanokra pazaroltattak el”.¹⁵⁷ A gyűjtő hatású beszédek következtében több mint 300 fő csapott fel önkéntes lovasnak,¹⁵⁸ köztük számos fiatal nemes is.¹⁵⁹

A szék közgyűlése elfogadta Berzenczey elképzeléseit, és határozat született arról, hogy szabadcsapat háromszéki osztályát önkéntesekből fogják kiállítani. A törvényhatóság kötelezettséget vállalt arra, hogy a lovasok részére 10 hétig kiszolgálják a szükséges zab- és szénamennyiséget, illetve az újoncok részére biztosítanak fehérneműt és nyeregszert. A főkirálybíró a szék hölgyei által a honvédek részére felajánlott vászont szintén a lovascsapat részére adta át.¹⁶⁰

A főkirálybírói jelentés és a sajtóban megjelent tudósítások alapján az hihetnénk, hogy a gyű-

lés a legnagyobb rendben zajlott le. A dualizmus korában megjelent visszaemlékezések szerint azonban a társadalmi feszültségek is felszínre kerültek. Berzenczey László 1873-ban megjelent munkájából kiderül, hogy a közszekelyek az összejövetelen a nemesekre akartak támadni, és az atrocitás felbujtója Bíró Sándor rétyi református lelkész volt, akit kénytelen volt megfenyíteni.¹⁶¹

A „felbujtó” Bíró Sándor emlékezései szerint másrészt a gyűlést a főkirálybíró Berzenczey kifejezett kérésére hívta össze, a lovascsapat eszméjének népszerűsítése céljából. A szék vezetése – élén Berde Mózes kormánybiztossal – tette át a helyszínt Sepsiszentgyörgy helyett Szentkatolnára.¹⁶² A törvényhatóság falvai 2-2 követet küldtek, de a rossz idő miatt csak kevesen jelentek meg. A gyűlés hangulata olyan feszült volt, hogy Bíró kis híján agyonverték.¹⁶³

A határozatok értelmében megkezdődött az érdemi szervező munka is. Berzenczey még a gyűlés másnapján levelet intézett Kézdivásárhely városához, melyben kérte, hogy a szabad lovascsapatba belépő önkéntesek számára biztosítsanak szállásokat. Az osztály szervezőjének két személyt nevezett meg: Szentkereszty Zsigmond kapitányt,¹⁶⁴ és Török János¹⁶⁵ főhadnagyot.¹⁶⁶ A legnagyobb problémát azonban a lovak hiánya jelentette.¹⁶⁷ Így a szék vezetője a négy királybíró utasította, hogy a „Katona lovak beszédésére” kinevezett Szentkereszty munkáját mindenben támogassák. A begyűjtést szeptember 20-tól kezdik meg, és mindennap délelőtt 10 órától délután 14 óráig folytatják, amíg a tervezett keretet el nem érik. A felajánlott hámos és hátas lovakért, amennyiben megfeleltek a követelményeknek, készpénzzel fizettek. A felajánlott lovakat Szentkatolnára és Sepsiszentgyörgyre kellett szállítani, az ellentételezés az utóbbi helyen történt.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ A Mikes Kelemen gr. és Bethlen Gergely gr. szervezte kolozsvári önkéntes lovascsapatról van szó, mely júliusban alakult, és a későbbiek folyamán a 15. Mátyás-huszárezred 1. (kolozsvári) osztályát képezte.

¹⁵⁶ SZÉKELY Gergely 1893, 17. Bíró Sándor szerint Berzenczey Székelyt poharazgatás után nevezte ki főhadnagynak. Állítása annyiban nem felel meg a valóságnak, hogy Székelyt csak hadnagynak javasolták. (BÍRÓ Sándor 2002, 61.)

¹⁵⁷ SZÉKELY Gergely 1893, 18.

¹⁵⁸ *Kossuth Hírlapja*, 80. sz., 1848. október. 1. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy K. Horváth Ignác visszaemlékezése szerint a két század együttes létszáma még novemberben sem haladta meg a 150 főt. (K. HORVÁTH Ignác 2003, 30–32.)

¹⁵⁹ K. HORVÁTH Ignác 2003, 30.

¹⁶⁰ MOL, H, 113, 1237, *Horváth Albert levele*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 25.; ONHT, 4328/nő., *Háromszék tisztségének levele a miniszterelnökhöz*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 13.

¹⁶¹ BERZENCZEY László 1873, 19.

¹⁶² Ez azonban tévedés, mert Berdét csak szeptember 23-án nevezte ki gr. Batthyány Lajos miniszterelnök háromszéki kormánybiztosnak.

¹⁶³ BÍRÓ Sándor 2002, 60–62.

¹⁶⁴ A 11. (székely) huszárezred tisztje. (BONA Gábor 2000, 654.)

¹⁶⁵ BONA Gábor 2009, II, 476 Török Jánost szeptemberben kinevezték a kolozsvári osztály hadnagyává, állomáshelyét azonban nem foglalta el. (ONHT, 2932/nő. és 2956/nő.) Kinevezése: *Közlöny*, 98. sz., 1848. szeptember 15.

¹⁶⁶ MOL SÁL, *Berzenczey levele Kézdivásárhelyhez*, Kézdivásárhely, 1848. szeptember 13. A levél mellett Berzenczey szeptember 1-jén megjelent nyomtatott hirdeteménye, melynek köröztetését kérte a várostól.

¹⁶⁷ A lovak biztosítása és a felszerelése még a 11. (székely) huszárezrednél is problémát jelentett. Az ezred 1269 fős tényleges állománya csak 716 lóval rendelkezett. (HL, 1848–1849, 1/492.) A lovak hiánya miatt az ezred parancsnoka csak egy osztály indítását tartotta lehetségesnek a délvidéki hadszíntérre. (CSIKÁNY Tamás – DEMETER Lajos – EGYED Ákos – KEDVES Gyula – URBÁN Aladár 2008, 65.)

Egy lóért a minőségének függvényében 50–110 ezüst forintot fizettek.¹⁶⁸

A főkirálybíró tudatta a királybírókkal azt is, hogy a Tartományi Főbiztosság elrendelte, hogy a „Kossuth-huszárok” lovai részére, akiket tíz hétig a törvényhatóság lát el, nyugta ellenében szénát és zabot szolgáltatassanak ki.¹⁶⁹

A szerveződő osztály tisztikarába a kormánybiztos az alábbi személyeket javasolta szeptember 15-én¹⁷⁰:

1. század. Székely: Kézdivásárhely¹⁷¹.

– Bánffy János br.¹⁷², kapitány.

– Török János főhadnagy.

– Részeg Mózes¹⁷³ és Incze Dániel¹⁷⁴ hadnagyok.

2. század. Székely: Sepsiszentgyörgy¹⁷⁵.

– Czóbel Pál¹⁷⁶ kapitány.

– Zathuretzky Károly¹⁷⁷ főhadnagy.

– Szántó Lajos¹⁷⁸ főhadnagy.

– Székely Gergely¹⁷⁹ és Keresztes Károly¹⁸⁰ hadnagyok.

A felterjesztés érdekessége, hogy abban Szentkereszty Zsigmond neve nem szerepel, pedig a szentkatolnai népgyűlésen őt bízták meg az osztály szervezésével.¹⁸¹ A javasolt kilenc személyből hét székely származású, kettő erdélyi magyar. Hatan szolgáltak a 11. (székely) huszárezrednél, két fő más alakultnál, katonai képzettséggel csak egy személy nem rendelkezett. Négy tiszt végül is más beosztásba került, vagy a korábbi alakulatánál maradt.¹⁸² (A tisztnek felterjesztettek adatait a 3. táblázatban részletezzük, lásd *Függelék.*)

A legénységi állományról nagyon keveset lehet a forrásokból megtudni. Egyes visszaemlékezések

szerint a szék nemesei szép számmal léptek be az alakulatba.¹⁸³ Horváth Ignác¹⁸⁴ kapitánynak a visszaemlékezése szerint: „Mint hogy a 15. Mátyás lovasezrednek a 4-ik osztálya Háromszéken újoncokat, ennél fogva itten Szentkatolnán az első században már 66 huszár lóval, kard és pisztolyokkal és nyereggel is föl van szerelve.¹⁸⁵ Tisztje e századnak ekkor egy volt főhadnagy, Török János. E században sok háromszéki fiatal nemes állott be, subordinatio természetesen majd semmi sem létezett.”¹⁸⁶ Az újonc huszárok között akadtak olyanok is, akik a tilalom ellenére az alakuló honvéd zászlóaljaktól akartak átlépni. Donát Pál a 12. honvédszászlóalj állományából kérte az áthelyezését a sepsiszentgyörgyi századhoz. Kérelmét Berzenczey támogatta, mivel az illetőt jó lovasnak tartotta, és az ilyenekre neki feltétlenül szüksége volt.¹⁸⁷

Az alakulat felszereltségéről nagyon keveset tudunk. Horváth Ignác leírásából tudjuk, hogy fegyverzetük szablya és egy pár pisztolyból állt, a karabély teljesen hiányzott.¹⁸⁸ Az ezred „szabvány” egyenruháját az egykori Mátyás-huszár, Jakab Elek leírásából ismerjük: „Egyenruhájok: vörös csákó gazdag vitézkötéssel s fekete lófark bokrétával, világos szürke posztó magyarka, makkos gombbal, vörös zsinórkötéssel, pantalon nadrág hasonló zsinórral; fegyverzetök: gyöngén meggörbödött kard és pisztoly...”¹⁸⁹ Csak a sákókat kapták készen, amelyekhez Marosvásárhelyen készítettek rózsát. Feltételezzük azonban, hogy teljes fegyverzettel és egyenruhával csak a tehetősebbek rendelkeztek, mivel központi ellátást csak a kolozsvári osztály kapott.

¹⁶⁸ SZNMK, *Horváth Albert levele Cseh Ignác kézdiszéki királybíróhoz*, Szentkatolna, 1848. szeptember 13.; IMREH István 1987, 323. Székelyföld lakosságát Berzenczey is felszólította a szeptember 20-án, Marosvásárhelyen kelt nyomtatványában lovak, felszerelési cikkek, zab és széna adományozására. (SZNMK.)

¹⁶⁹ MOL SÁL, 19171. tekercs, *Horváth Albert Cseh Ignác kézdiszéki királybírónak*, Sepsiszentgyörgy, 1848. szeptember 16.

¹⁷⁰ MOL, H 113, 1290.

¹⁷¹ Horváth Ignác szerint Szentkatolna. (K. HORVÁTH Ignác 2003, 30–32.)

¹⁷² BONA Gábor 2000, 229.

¹⁷³ BONA Gábor 1998, III, 35–36.

¹⁷⁴ BONA Gábor 2008, I, 484.

¹⁷⁵ Horváth Ignác szerint Árkos. (K. HORVÁTH Ignác 2003, 30–32); Székely Gergely szerint a teljes osztályt Árkosra szállították be. (SZÉKELY Gergely 1893, 18.)

¹⁷⁶ BONA Gábor 2008, I, 234.

¹⁷⁷ Feltételezésem szerint ez név elírás lehet, itt Zathureczky Istvánról lehet szó. (BONA Gábor 2009, II, 570.)

¹⁷⁸ BONA Gábor 2009, II, 396–397.

¹⁷⁹ BONA Gábor 1998, III, 247.

¹⁸⁰ BONA Gábor 2008, I, 542.

¹⁸¹ Székely Gergely visszaemlékezése szerint ő volt az osztály parancsnoka is. (SZÉKELY Gergely 1893, 18.) Berzenczey a szeptember 25-én kelt, Vay királyi biztoshoz intézett levelében

a háromszéki osztály szervezőjeként nevezte meg Szentkeresztyt. (MOL, H 113, 1092.)

¹⁸² A tisztikar elemzéséhez Bona Gábor idézet művein kívül lásd AMON von TREUFEST, Gustav Ritter 1878, 327.

¹⁸³ SZÉKELY Gergely 1893, 18; K. HORVÁTH Ignác 2003, 30.

¹⁸⁴ Életrajza: BONA Gábor 2000, 386. Horváth ebben az időszakban az ezred székelykeresztúri századának a parancsnoka volt.

¹⁸⁵ 1848 novemberében.

¹⁸⁶ K. HORVÁTH Ignác 2003, 30.

¹⁸⁷ MOL, H 113, 964, *Berzenczey levele*, Marosvásárhely, 1848. szeptember 5., valamint MOL, H 113, 999. Dobay ezredes a kérelmet az ONHT-hez terjesztette fel (Kolozsvár, 1848. szeptember 14.); Bona Gábor szerint az áthelyezés meg is történt. (BONA Gábor 1998, I, 329.)

¹⁸⁸ A karabélyt nem volt a Mátyás-huszárok részére rendszeresítenie. (URBÁN Aladár 1999, II, 1040.) Még a kiutalt példányokat is átadták a nemzetőröknek. (MOL, H 113, 2062.) Ugyanez történt Háromszéken is, ahol a 11. székely huszárezred raktárán lévő karabélyokat szintén a nemzetőrség számára utalták ki. (*Közlöny*, 136. sz., 1848. október 24.)

¹⁸⁹ JAKAB Elek 1880, 384. Idézi: BARCZY Zoltán – SOMOGYI Győző 1986, 129, vö. KOÓS Ferenc 1890, 178; DGmgy, *Dercényi László visszaemlékezése*, 1.

A Mátyás-huszároknál kezdetben a fegyelem gyenge lábón állt. A Marosvásárhelyen állomásozó honvédek és Mátyás-huszárok szeptember végén tevékeny szerepet vállaltak egy román kereskedő és az ortodox és görög-katolikus román papok elleni kihágásban. A maroszéki főkirálybíró jelentésében mindkét alakulatot fegyelmezetlennek tartotta, ennek okát pedig a tiszthiányban vélte megtalálni. Marosvásárhely főbírája pedig kifejezetten kérte Dobay ezredest és Mikes őrnagyot, hogy az alárendeltségükbe tartozó csapatok katonáit a jövőben tiltsák el a hasonló esettől.¹⁹⁰ A háromszéki huszárok fegyelmezetlenségéről Bíró Sándor így emlékezett: „Mátfelől a lovak nagy csapata vásároltatott ezek számára, s mindenütt roppant mozgás, lódobogás, kardcsörtetés, pisztolyozás, evés-ívás, káromkodás, tivornyázás volt. Ha részeg fiatalembert láttak elesve a korcsma előtt, az bizonyosan Kossuth-husár volt...”¹⁹¹

A felállítandó századokat Szentkereszty Zsigmond br., a székely huszárok kapitánya képezte ki, aki Székely Gergely szerint „szigorú volt katonai tanulmányunk s gyakorlatainkban. A lovagló iskolában értelmesen elmagyarázta, hogyan kell a lovakat felszerelni, hogyan kell ülni a lovon és azt vezetni. E közben mellénk állva hosszú ostorával hajszolta a lovakat úgy, hogy a tiszt és altiszt urak egymásra hullottak le a lóról”.¹⁹² A későbbiek folyamán az egyik századnak Székely, míg a másiknak Keresztes Károly hadnagy volt a kiképzőtisztje.

Az osztály lovainak ellátását a szék tíz hétig vállalta, a tárgyban az október 2-án tartott székgyűlésen ezért az alábbi határozatot hozták:

9er Előterjesztetik, hogy a székünkben alakulandó kön[n]yűlovas szabadcsapat számára kívántató kellékekre nézve, múlt hó 12én tartott közgyűlés 10 hétre ingyen ajánlkozván, hogy e körül minden nehézségek elháríthatassanak (!), intézkedni kellene.

A megkívántató kellékeket, az idésett közgyűlési határozat szerént, aránylagoson keltetvén a maga helyére beszolgáltatni, hogy az a maga idejébe[n] beszolgáltatassék, szakonként a következő arány áll[l]ítatik meg:

Sepsi[szék] ád 10 000 portió szénát, [a] megkívántató szalmával és 10 000 porció zabbal.

Kézdi[szék] 10 000 porciót

Orbai- és Miklósvárszékek együtt, hasonlólag 10 000 porciót.

Kézdi- és Orbaiszékek fogják szállítani Szentkatolnára,

Sepsi- és Miklósvárszékek Árkosra.

*A falunkénti aránylagos felosztásra királybíró atyánkfiái megbizatnak, s kötelességök[k]é tétetik, hogy állomásonként 15 napra, mindég pontoson szolgáltatásák bé.*¹⁹³

A szék kérésére az Országos Nemzetőrségi Haditanács azt az állásfoglalást adta, hogy a szabadcsapatok tagjait csak akkor kell ellátni ruhával, élelemmel és fegyverrel, ha honvéd szolgálatot vállalnak.¹⁹⁴

Időközben Szentkereszty a székely huszárokat (302 fő) az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésre vezette, így a szervezés teljesen Török főhadnagy kezébe került.¹⁹⁵ A székely tábor megalakulásakor Szentkereszty új beosztást kapott, így Berzenczey Cseh Ignác kézdizéki királybírórt kérte meg, hogy az osztály szervezését támogassa.¹⁹⁶

A háromszéki századok ismereteink szerint nem kerültek a székely tábor kötelékébe. Ezen osztály parancsnoka, Szentkereszty őrnagy az agyagfalvi gyűlés előtt küldte Székely Gergely hadnagyot pénzért Berzenczeyhez Marosvásárhelyre. Székely részt vett a gyűlésen, majd 15 ezer forintot kapott a székely tábor kormányától. Utasításba kapta azt is, hogy a háromszéki Mátyás-huszárok közül azokat, akik felvannak szerelve, küldje Marosvásárhelyre, ahol futárszolgálatra fogják őket alkalmazni. Ennek következtében egy 3 altisztből és 9 közhuszárból álló különítmény érkezett a székelység fővárosába október végén, szintén Székely Gergely hadnagy vezetésével. Ez a kis csapat a Szentkereszty vezette székely huszárszázadok alárendeltségébe került.¹⁹⁷

A szerencsétlen kimenetelű marosvásárhelyi ütközet¹⁹⁸ után a honvédek és Mátyás-huszárok tekintélyes része hazaszökött, akik pedig nem hagyták el egységüket, azok Háromszék felé vették útjukat. Ide tartott Horváth Ignác kapitány 65 fős századával és mintegy 300 honvéd.¹⁹⁹ Itt kerültek kapcsolatba az ezred háromszéki osztályának századaival, amelyek a szék területét addig még nem hagyták el. Az 1. (szentkatolnai) század 66 fős volt, a második (árkosi) székelyű század pedig 80 fős volt. Időközben hazaérkezett a székely tábor kötelékében harcoló kis háromszéki Mátyás-husár különítmény is,²⁰⁰ valamint

¹⁹⁰ PÁL-ANTAL Sándor 2001, 111, 113–114.

¹⁹¹ BÍRÓ Sándor 2002, 70–71.

¹⁹² SZÉKELY Gergely 1898, 17–18.

¹⁹³ SÁL, Fond. 8, nr. 5995, fol. 3^F–6^V, *Az 1848. október 2-án Sepsiszentgyörgyön tartott székgyűlés jegyzőkönyve*. Ebből egyértelműen kiderül, hogy a századok székhelyei Árkos és Szentkatolna voltak.

¹⁹⁴ ONHT, 5175/nő., Pest-Buda, 1848. október 18.

¹⁹⁵ JAKAB Elek 1880, 395.

¹⁹⁶ SZNMK, *Berzenczey levele*, Udvarhely, 1848. október 19. Egyben hetente jelentést is kért a szervezés állapotáról.

¹⁹⁷ SZÉKELY Gergely 1898, 20–21.

¹⁹⁸ 1848. november 5-én a Marosvásárhelynél székely tábor csapatai döntő vereséget szenvedtek Gedeon osztrák tábornok dandárától.

¹⁹⁹ Ők a 12. honvédszászlóalj katonái voltak.

²⁰⁰ SZÉKELY Gergely 1898, 29. Ők november 9-én érkeztek meg Sepsiszentgyörgyre,

a székelyudvarhelyi század.²⁰¹ Emellett Horváth Ignác felszólítására mintegy 70 Mátyás-huszár érkezett a szomszédos Csíkszék területéről, így a Kossuth-lovagok létszáma 350 főre nőtt. Ez volt az a mag, amely a kis Háromszék önvédelmi harcában aztán tevékeny szerepet játszott, de ez már az alakulat történetének egy másik fejezete.

Összegzés

A dolgozat mindenekelőtt a nemzetőrségnek mint az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik alapvető vívmányának a szervezését kívánta felvázolni Háromszéken. A székben 1848 tavaszán és nyarán három összeírás is volt, melyek közül a teljes eredményét csak egynek ismerjük. Az 1848 májusában és júniusában elrendelt „önkéntes” nemzetőri összeírás törvényi háttér nélkül lett végrehajtva. A következő felméréshez már az erdélyi országgyűlés III. törvénycikkének 7. bekezdése adta meg a jogalapot, a konkrét számokat azonban csak elvéve ismerjük. E téren még a helytörténeti források feldolgozása komoly eredményeket hozhat.

A júliusban, a magyarországi XXII. tck. előírásai alapján regisztrált 4433 nemzetőr a szék lakosságának mindössze 5%-át jelentette. Egyed Ákos ezt a létszámot alacsonynak tartja, aminek szerinte az a magyarázata, hogy a határőröket nem vették fel az összeírásokba.²⁰² Ez azonban így nem felel meg a valóságnak. A főkirálybírói jelentésből tudjuk, hogy a tilalom ellenére az utóbbiak sok helyen erőszakkal írták be magukat. A forrásokból ismerjük, hogy csak Kézdivásárhelyen és Berecken 441 határőr-nemzetőr volt, ami a teljes létszám 10%-a. Ha figyelembe vesszük, hogy feltehetőleg más településeken is léptek be határőrök a nemzetőrségbe, akkor bátran kijelenthetjük, hogy törvény ide vagy oda, a határőri elem mindvégig meghatározó része volt a nemzetőrségeknek.

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy a nemzetőrség népszerű volt-e Háromszéken? A kérdésre csak olyan felelet adható, hogy nem a nemzetőrség intézménye, hanem az ehhez fűzött illúziók tették azt vonzóvá a határőri rend és a földesúri függőség alatt élők számára. Megítélésem szerint a nemzetőrség intézményét nem az úrbéri terhek és a sorkatonai (határ-

őri) szolgálat megszüntetésére hozták létre, és nem volt alkalmas a székely szabadság, vagy a társadalmi egyenlőség helyreállítására.²⁰³

Ettől függetlenül a határőrök mindvégig követelték a nemzetőrségbe való „integrálásukat”, ami a szeptember 12-én tartott szentkatolnai gyűlésen elfogadásra is került a törvényhatóság részéről. A döntés mozgatórugója nem felülről jött intézkedés vagy törvényi felhatalmazás, hanem kizárólag a belső elégedetlenségi mozgalmak voltak.²⁰⁴ Az a nézet sem fogadható el, hogy a szék vezetői csak azért engedtek a kérdésben, mert már nyílt volt a szakítás a magyar kormányzat és az erdélyi főhadparancsnokság között. A burkolt kenyértörésre csak szeptember 17-től került sor, amikor Puchner megtiltotta a császári alakulatoknak, hogy segítséget nyújtsanak a törvényhatóságok tisztségviselőinek az újoncösszeírást megtagadó települések ellenében.²⁰⁵ Szeptember elején a honvédek és a kolozsvári önkéntes lovasok részére fegyvert és felszerelést adtak át Gyulafehérvárról, Aranyoslónára szeptember 11-én az újoncösszeírást megtagadó falusiak ellenében a Torda megyei nemzetőrök és az aranyosszéki székely huszárok mellett a 41. Sivkovich soryalozegred ötven katonája is kivonult. A szentkatolnai határozatnak kizárólag a székbeli elégedetlenségi mozgalmak voltak az előidézői.

Azt azonban nem lehet vitatni, hogy a közös határőrzés kimondása jelentős mértékben hozzájárult ahhoz a társadalmi összefogáshoz, amely október végén megteremtette a szék önvédelmi harcának a bázisát.

A dolgozat második része a háromszéki „Kossuth-lovagok”, az önvédelmi harcban tevékeny szerepet játszó szabadcsapat 1848. augusztusi országos előzményekre visszamenő meglakulását tárgyalta, a szeptember 12-i szentkatolnai gyűlés ehhez kapcsolódó vonatkozásait, és bemutatta az alakulat szeptember–októberi szervezetét és állományát.

A háromszéki nemzetőrség és „Kossuth-lovagok” megalakulásának története egyaránt arra figyelmeztet, hogy az 1848–1849 telén nyújtott emberfeletti teljesítmény, Háromszék forradalmi múltja nehezen érthető meg az ezt megelőző féléves időszak társadalmi küzdelmeinek ismerete nélkül.²⁰⁶

Süli Attila – *Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, Kapisztrán tér 2–4., H-1014; suli.attila73@gmail.com*

²⁰¹ SERES András 1992, 10.

²⁰² EGYED Ákos 1979, 85

²⁰³ Nagy Sándor ez irányú fejtegetéseit a magam részéről „spekulációnak” tartom. (NAGY Sándor 2000, 892.)

²⁰⁴ A székely határőrséget megszüntető jogszabály csak szeptember 19-én került elfogadásra.

²⁰⁵ A 200 000 újonc és 42 millió forint kivetését az országgyűlés elfogadta, de a király nem szentesítette. Ennek ellenére Szemere Bertalan belügyminiszter augusztus 29-én elrendelte a törvényhatóságok számára az összeírások végrehajtását, amely Erdélyben

a román lakosság heves ellenállását váltotta ki, de az újoncozás a székelység körében sem örvendett nagy népszerűségnek. (URBÁN Aladár 1986, 546–548; Erdélyre: DEÁK Imre 1943, 157, 171–172.)

²⁰⁶ Itt szeretnénk megjegyezni, hogy Háromszék összetett társadalmának mozgalmait és törekvéseit néhány, két levéltári fondból kiragadott irat segítségével megérteni nem lehet. Ehhez komplex, a témakör egészét átfogó levéltári kutatásokra van szükség, nem pedig az állításaink alátámasztására szolgáló kiragadott idézetekre. (Vö. NAGY Sándor 2000, 890–892.)

Függelék

1. táblázat A háromszéki szerveződéssel összefüggésben létrejövő Felső-Fehér megyei nemzetőrsegék

Település	Létszám	Fegyverek száma	Parancsnok
Kanta	80	80	Kovács Dávid
Peselnék	80	–	Jankó András
Karatna és Volál	100	100	Köntzei Gábor
Hidvég	80 ²⁰⁷	10	Nemes Ábrahám gr.
Szárazpatak	60	10	Pócsa Farkas
Bürkös	50	–	_208

2. táblázat Az önkéntes lovasság 1848. szeptemberi szervezete

Osztály	Század	Székhely
1.	1.	Kolozsvár
1.	2.	Dés
2.	1.	Marosvásárhely
2.	2.	Marosvásárhely
3.	1.	Székelyudvarhely
3.	2.	Székelykeresztúr
4.	1.	Csíkzentmárton
4.	2.	Gyergyószentmiklós
5.	1.	Kézdivásárhely
5.	2.	Sepsiszentgyörgy

3. táblázat A „Kossuth-huszárok” háromszéki osztályába tisztnek felterjesztettek adatai

Név	Származás	Korábbi alakulat	Tényleges állományba kerülés
Bánffy János br.	Főnemes	Főhadnagy, 11. huszárezred, 1. őrnagyi osztály, 1. század (Csíkzentkirály)	Nem
Török János	Székely	Hadfi, 15. (2. székely) határőrezred	Igen
Részeg Mózes	Székely, lófő	Őrmester, 11. huszárezred	Igen
Incze Dániel	Székely	Őrmester, 11. huszárezred	Igen
Czóbel Pál	Székely	Főhadnagy, 11. huszárezred, 1. őrnagyi osztály, 2. század (Gyergyószentmiklós)	Nem
Zathureczky István	Székely, nemes	Hadnagy, 11. huszárezred, ezredesi osztály, 1. század (Gidófalva)	Nem
Szántó Lajos	Székely, nemes	Hadnagy, 11. huszárezred, 1. őrnagyi osztály, 2. század (Gyergyószentmiklós)	Nem
Székely Gergely	Székely, nemes, jogász	–	Igen
Keresztes Károly	Nemes	Hadfi, 3. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovasezred	Igen

²⁰⁷ A *Kolozsvári Híradó* tudósítása szerint Hidvégen 140 fős nemzetőrség alakult Nemes Ábrahám gr. vezérlete alatt, melybe a magyarok és románok egyaránt beléptek. A csapatot Nemes gr. zászlóval és dobbal ajándékozta meg. A kiképzést négy hadfi irányította. (*Kolozsvári Híradó*, 32. sz., 1848. június 25.)

²⁰⁸ Az erős román és szász környezetben levő Bürkösön valószínűleg nem is merülhetett volna fel a nemzetőrség szerveződésének egy olyan szakasza, illetve kimenetele, mint a Háromszékkel szomszédos vagy éppenséggel a Székelyföld által közrezárt többi településen.

Levéltári források

- Dobák Géza magángyűjteménye (DGmgy), Budapest
 – *Dercsényi László visszaemlékezése*
 Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL)
 – 1848–1849 (*Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc katonai iratai*)
 Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)
 – F 37: *Gubernium Transylvanicum. Elnökségi iratok*
 – H 2: *Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB), Kormányzó-elnökség. Általános iratok*
 – H 20: *Pénzügyminisztérium. Elnöki iratok*
 – H 92: *Országos Nemzetőrségi Haditanács (ONHT). Közösen kezelt általános iratok*
 – H 113: *Vay Miklós kormánybiztosi iratai*
 – *Mikrofilmtár, 19170–19171. tekerés* (SÁL iratai, másolat)
 Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL)
 – Fond 8: *Háromszék iratai (177–1876)*
 Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára, Sepsiszentgyörgy (SZNMK)
 – 1848–1849-es gyűjtemény
 Unitárius Konzisztórium Levéltára, Kolozsvár (UKL)
 – *Berde ir.* (*Berde Mózes hagyatéka*)

Irodalom

- Documente = *Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române, c. Transilvania* (red. Pascu, Ștefan; Cheresteșiu Victor), I–V, București, 1977, 1979, 1982, 1988, 1992.
 Documenta Neglecta = *Documenta Neglecta* (Össeáll. és kutatástört. bev. Benkő Samu), Budapest, 2008.
Ellenőr = *Ellenőr* (szerk. Kővári László, Dózsa Dániel), Kolozsvár, 1848.
 KLÖM, XII = *Kossuth Lajos Összes Munkái, XII (Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban; sajtó alá rend. Sinkovics István)*, Budapest, 1957.
Kolozsvári Híradó = *Erdélyi Híradó, majd Kolozsvári Híradó*, Kolozsvár, 1848.
Kossuth Hírlapja = *Kossuth Hírlapja* (szerk. Bajza József), Pest, 1848.
Közlöny = *Közlöny* (szerk. Gyurmán Adolf), 1848.
 OgyTc 1847/8 = *1847/8-ik évi országgyűlési törvényczikkek*, Pest, 1848.
Pesti Hírlap = *Pesti Hírlap*, Pest, 1848.
 AMON von TREUENFEST, Gustav Ritter
 1878 *Geschichte des k. k. 11. Herzog Alexander v. Württemberg 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren*, Wien.
 ASZTALOS Miklós
 1928 *Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés*, Budapest.
 BARCZY Zoltán – SOMOGYI Győző
 1986 *A szabadságharc hadserege*, Budapest.
 BENCZÉDI Gergely
 1901 *Berde Mózsá életrajza*, Budapest.
 BERZENCZEY László
 1873 *Rovás*, Kolozsvár.
 BÍRÓ Sándor
 2002 *A forradalom tribünjétől a külhoni városokig* (bevezeti és közreadja Kiss Ferenc), Budapest.
 BONA Gábor
 1998–1999 *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban*, I–III, Budapest.
 2000 *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*, Budapest.
 2008–2009 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*, Budapest.
 CSIKÁNY Tamás – DEMETER Lajos – EGYED Ákos – KEDVES Gyula – URBÁN Aladár
 2008 *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken*, Budapest.
 DEÁK Imre
 1943 *1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták*, Budapest.
 EGYED Ákos
 1979 *Háromszék 1848–49*, Bukarest.
 1998–1999 *Erdély 1848–1849*, I–II, Csíkszereda.
 2004 *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*, Marosvásárhely
 F. KISS Erzsébet
 1989 *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II, Forráskiadványok, 15; szerk. és bev. F. Kiss Erzsébet)*, Budapest.

- GARDA Dezső
1998 *A forradalom katonái Csikban és Gyergyóban 1848–1849*, Csíkszereda.
- GELICH Rikárd
1882–1889 *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben*, I–III, Pest.
- GÖLLNER, Carl
1967 *Die siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848–1849*, Bukarest.
- IMREH István
1987 Népi mozgalmak Háromszéken, in: Uő: *Székelyek a múltó időben*, Budapest, 310–327.
- JAKAB Elek
1880 *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések*, Budapest.
- K. HORVÁTH Ignác
2003 Töredékek az 1848 és 1849-ki székely hadjáratokból (sajtó alá rend. Demeter László), *Határvidék*, I, Sepsiszentgyörgy, 7–52.
- KOÓS Ferenc
1890 *Életem és emlékeim 1828–1890*, I, Brassó.
- KÖVÁRI László
1861 *Erdély története 1848–49-ben*, Pest.
1861a *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez* (szerk. Kövári László), Pest.
- KUSZKÓ István
1896 *Adalék Háromszék 1848–49. önvédelmi harca történetéhez*, Kolozsvár.
- MISKOLCZY Ambrus
1988 Erdély a forradalomban és szabadságharcban (1848–1849), in: Köpeczi Béla (főszerk.) *Erdély története három kötetben*, Budapest, III, 1346–1425.
- NAGY Sándor
1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*, Kolozsvár.
- NAGY Sándor
2000 Az erdélyi nemzetőrség és a székelyek. Észrevételek Süli Attila: A nemzetőrség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén..., *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000/4, 890–892.
- ORBÁN Balázs
1869 *A Székelyföld leírása*, III, *Háromszék*, Pest.
- PÁL-ANTAL Sándor
2001 *Marosszék és Marosvásárhely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején* (*Múzeumi Füzetek*, 19), Székelyudvarhely.
- SERES András
1992 *Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról* [Csíkszereda].
- SÜLI Attila
2000 A nemzetőrség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén, *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000/3, 605–628.
- SZÉKELY Gergely
1893 *Hetvenhárom év itthonn*, Brassó.
- SZENTKATOLNAI BAKK Endre
1896 *Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- SZILÁGYI Farkas
1898 *Alsó-Febér vármegye 1848–49-ben*, Nagyenyed.
- TRÓCSÁNYI Zsolt
1956 *Az erdélyi parasztság története*, Budapest.
- URBÁN Aladár
1988 Kossuth és szabadcsapata 1848 őszén, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1988/4, 638–668.
1999 *Gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*, I–II (vál., jegyz., előszó Urbán Aladár), Budapest.

Formarea gărzilor naționale și a „cavaleriei Kossuth” în Trei Scaune (Transilvania), 1848

(Rezumat)

În prima parte, studiul prezintă organizarea gărzilor naționale pașoptiste în Háromszék (Trei Scaune, Transilvania). Prima conscripție referitoare, a gărzilor „voluntare” din mai-iunie 1848 nu avea încă temei legal, următoarea s-a efectuat deja în temeiul Legii nr. III, art. 7, adusă de dieta transilvăneană. A treia conscripție, realizată în temeiul Legii nr. XXII, adusă de parlamentul ungar a înregistrat în Háromszék 4433 de gardiști, ceea ce însemna 5% din populație.

Categoria de grăniceri care vroia să scape de sub poverile statutului său special militar impus, pare să fi reprezentat în toate fazele organizării elementul determinant. Instituția gărzilor naționale a trezit speranțe și în categoria de iobagi, dar, desigur, nu putea restaura libertățile secuiești și nici să faurească egalitatea socială. Totuși, faptul că sub presiunea socială deosebită adunarea scaunului din 12 septembrie 1848, de la Szentkatolna (Cătălina), a acceptat integrarea grănicerilor din scaun în gărzile naționale, a contribuit în mare măsură la realizarea unității sociale care la sfârșitul lui octombrie a pus bazele „micului război” de autoapărare purtat cu succes în Háromszék.

Partea a doua a studiului prezintă formarea, precum și structura și efectivele din septembrie-octombrie 1848 ale „cavalerilor Kossuth” din Háromszék, o unitate militară neregulată de călăreți (planificat inițial să aibă atât artilerie, cât și geniu), cu rol activ în viitorul război de autoapărare. Similar cu încercarea de a forma gărzi naționale combatante, această încercare a lui Lajos Kossuth (atunci ministru de finanțe al guvernului revoluționar) de a crea o forță armată de nou tip a avut și ea reacții complexe din partea elitei și populației locale.

Setting up the national guards and the “Kossuth Cavalry” in Háromszék (Transylvania), 1848

(Abstract)

In the first part this paper presents the organization of the national revolutionary guards in the Székely seat Háromszék (Transylvania). The first conscription regarding the “volunteer” guards from May-June 1848 had no legal basis; the next one had been done according to Act nr. III, art.7 enacted by the Transylvanian Diet. The third conscription, done according to Act no. XXII enacted by the Hungarian Parliament registered 4433 guards in Háromszék, meaning 5% of the population.

The category of border-guards that wanted to escape from the burdens of an imposed special military status seems to be a determinant element in all stages of organization. The institution of national guards raised hope among serfs, but, of course, it could not restore the Székely privileges or bring social equality. However, the fact that under the unique social pressure, in Szentkatolna (Cătălina) on 12th of September 1848, the seat assembly accepted the integration of the border-guards from the seat in the national guard contributed to a large extent to the realization of the social unity, which at the end of October assured the basis of the “small war” of self-defense carried out with success in Háromszék.

The second part of this paper presents the establishing as well as the structure and the effective forces of the “Kossuth cavalry” from Háromszék in the period September–October 1848, an irregular military unit of horsemen (originally planned to have artillery and sappers as well) with active role in the future war of self-defense. Just like the attempt to form a combating national guard, Kossuth’s attempt to create a new type of military force gave raise to complex reactions from the elite and local population.

1. ábra

Kézdivásárhelyen, a 2. világháború idején előkerült, feltételezhetően nemzetőr-zászló
(Dobó István Vármúzeum, Eger, l. sz. 62.21.1.) – itt köszönöm az egri múzeum szívességét, és Tiboldi Zoltánnak,
hogy felhívta rá a figyelmemet (Demeter Lajos)